

EESTI KIRJANDUS

1930

N° 12

SISU:

A. KOORT: Prof. Peeter Põld pedagoogina. (Pildiga.)

A. SAARESTE: Johannes Aavik. Eluloolisi jooni tema
50. sünnipäeva puhul. (Pildiga.)

A. ANNI: Soome kirjanduselust ja teadmislikest
uudisteoseist.

J. TORK: Hans Roos — Jean Jacques Rousseau.

O. URGART: Gustav Suits — Eesti nüüdislühtrika.

S. RUSS: Anna Haava — Siiski on elu ilus.

P. HAMBURG: Mihkel Aitsam — Maakuld.

B. LINDE: Helene Ranna — Keha ja vaim. J. Lapp —
Vabaduse eest. Pedro Krusten. — Õilis vale. Valter
Uibopuu — Suletud ring.

E. PÄSS: A. Koskenjaakko — Virkamiehet ja herrat
suomalaisissa sananlaskuissa.

J. SILVET: Karl Bruus — Inglise keele grammatika
keskkoolidele ja iseõppijale.

D. ROOTSMAN: E. Öpik — Päike uemate uuri-
miste valgusel.

L i s a k s: Eesti raamatute üldnimestik 1929. a. alates,
17. poogen.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1930 ASUTATUD 1906. XXIV

Ilmub iga kuu lõpul, number umbes 64 lehekülge, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.

Address: Vabriku 5 Tartus, tel. 2-81.

Toimetus: H. KRUI (ajalugu), O. LOORITS (folkloor),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsitõrjate tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsitõrjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetust jätab enesele õiguse avaldada käsitõrju lühendatud kujul.

Talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Lai 35, Tartus, telefon 6-01, avatud äripäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s.; üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Jaani 7, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 4, tel. 2-66.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

J. Raudsepp, Kiiüni 1, tel. 3-01.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

J. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastusühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.

„SuurKarja 23, t. (2)15-13.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Viljandis: „Õpistu“, Lossi 24, tel. 74.

Rakveres: Ühiskaubamaja Leo Erna, Tallinna ja Laada tänava nurgal nr. 24, tel. 2-76.

Kuulutused teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

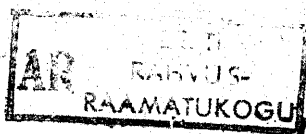
Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Astuge Eesti Kirjanduse Seltsi liikmeks! Liikmemaks 1 kr. aastas, eluaegne 20 krooni ühekordselt. Liikmeksastumise sooviavaldusi võtavad vastu seltsi usaldusmehed (nõudke aadresse!) ja seltsi büroo.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, Tartus, telef. 6-01.

Prof. dr. h. c. PEETER PÕLD

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1930

XXIV AASTAKÄIK

№ 12

Prof. Peeter Põld pedagoogina.

† 1. IX. 1930.

Peeter Põld oli kakskümmend viis aastat kandvamaid jõude Eesti hariduse korraldamise ja arendamise alal. Ta on põhjendavalt ja juhtivalt korraldanud emakeelset keskkharidust, kaasa tõmmanud rahvakooli laeval ja sekka lõõnud rahvahariduse võitlustes. Ta on kauemat aega rakkes olnud kõrgema hariduse kujundamistöös iseseisva Eesti nõuete ja vajaduste kohaselt, pedagoogika professorina hoolt kandnud õpetajate ettevalmistuse eest keskkhariduse jaoks ja oma uurimustega rikastanud hariduse- ja kultuurilugu.

Kui ta nende alade kõrval on suutnud juhtivat osa etendada veel karskusliikumise, usuelu ja poliitilise elu alal, siis tähendab see mitmekesisus ainult välispidist killustumist. Tema juba varakult ühtsaks tervikuks kujunenud iseloomu ja ilmiavaate jõud, mille keskuseks on elavasse usulisse tundes juurdunud pedagoogiline suhtumine elusse, paneb enast maksma otsekohese kasvatus- ja haridustöö kõrval ka kaugematel aladel.

Askelduste rohkuses ja mitmekesisuses säilitas ta eneses paljudele saavutamatu hingelise rahu ja võis väiksemategi asjade toimetamist pidada eneseteostuseks. Ometi ei võtnud ta seda ühtsust vastu kingina, vaid pidas seda tasuks selle eest, et ta alati meeled valla hoidis aja nõudluste kuulutamiseks ja et ta ikka teravalt ning selgelt püüdis näha kui ka täita elu tarbeid ja ülesandeid. Ja küllap see elava inimese isikuline ühtsus kannatab ka kaugeneva perspektiivi valgust!

Kui Eesti pedagoogilise mõtlemise esimeseks arenemisjärguks pidada rahvuslikku ärkamisaega, mil tekkis Eesti Kirjameeste Selts ja liikuma pandi Eesti Aleksandri kooli mõte, siis tuleb küll teise järgu algust arvata 1906. a. 19.

aprilli seadusega, millega luba anti erakoolide avamiseks, kus õpetus võis sündida kohalikkudes keeltes. Juba mitmendat aastat Tartu seltskonnas J. Tõnisson'i ja dr. O. Kalda algatusel liikuma pandud emakeelse kooli asutamise mõtet võidi nüüd teostama hakata. Asutatakse Eesti Nooresoo Kasvatuse Selts ja otsustatakse rajada tütarlastegümnaasium. Sel ajal algab ka Peeter Põllu pedagoogiline tegevus.

Vaevalt kaks kuud pärast seaduse kinnitamist peetakse laiemate ringkondade kaasatõmbamiseks Tartus Eesti Põlumeeste Seltsi suures näitusehoones avalik koosolek, kus J. Tõnissoni ja dr. O. Kalda kõrval kõneleb „lõpueksami eel seisev üliõpilane, „Postimehe“ äraoleva toimetaja asetäitja P. Põld“¹⁾ emakeelsest koolist kui ainsast loomulikust koolist. Sama aasta sügisel avatud kooli pedagoogiliseks juhatajaks on 1909. a. kevadeni dr. O. Kallas. Alles 1908. a. sügisel saab P. Põld kooliõpetajaks, sest vahepeal peab ta sooritama ülikooli lõppeksami, on sunnitud töötama ühe aasta ajakirjanduse alal ja tutvuma haridusoludega välismail. Aga juba 1909. a. kevadel valitakse ta koolijuhatajaks ja peab seda ametit Eesti iseseisvuse aja alguseni. Tema hoolde jäid koolikorra ja õpetamisviiside uuendamise katsed.

Ent kui palju suutis see võitluskooliks mõeldud asutis pühenduda puhtpedagoogiliste küsimuste lahendamisele? Mis sihte seati ja kuidas saavutati neid selles tütarlaste-keskkoolis, tulevasi emasid ja naisi kasvatavas asutises? Millised eeldused olid selleks, et selle esimese teedrajava keskkooli juhatajaks valitakse põhihariduselt noor teoloog P. Põld? Ja kuidas suutis Põld temale pandud ülesannetega toime tulla?

Peeter Põllus pidi tekkinud olema tõsiseid sisemisi kahtlusi hingekarjase-ameti vastu, kui ta oma eluplaani muutma hakkas. Küllap mõjus omajagu kaasa osavõtmine rahvuslik-politilisest võitlusest Eesti Üliõpilaste Seltsi ja „Postimehe“ ringkonnas. Küllap ta nägi ka rahvahariduse ja koolipõllu viletsat seisukorda ja sõõdismaid. Aga kas ei oleks hingekarjase-amet küllaldaselt võimalusi andnud neidki alasid harrastada? Kas oli selleks vaja loobuda kantslist ja kiriklast? Kas see ei oleks olnud põhjendamatuks rahvuslike varade raiskamiseks, kui loobutakse rakendumisest töösse vastavalt omandatud eriharidusele?

¹⁾ Vt. Eesti Nooresoo Kasvatuse Seltsi Tütarlaste Keskkool 1906—1916. Tagasisaade kümneaastase tegevuse peale. Kokku seadnud Peeter Põld. Tartus 1916. Lk. 8.

Paraku seltsis rahvahariduse vajadustega ja koolipõllu paranduspüüdudega noore teoloogi sisemine kriis. See puudutas eeskätt sõna kuulutamise viisi vastavalt uuele teoloogilisele vaatlusele ja inimeste muutunud arusaamisele usuilistest küsimustest. Enne lõplikku vaate selgimist ei olnud võimalik astuda hingekarjase vastutusrikkale kohale. Põld jääb truuks omatundele ega kohku pikendamast oma õpiaastaid ettevalmistamisega pedagoogi ametile: „Juba ülikoolis ajaloolis-kriitilise teoloogia poolehoidjaks saades jõudsin otsusele, et ma mitte tegelikult õpetajaks ei hakka, vaid söödis olevale koolipõllule üle lähen,“ lausub ta ühes kandideerimise otstarbel esitatud elulookirjeldises²⁾.

Oma teoloogiakandidaadi töö esitatud, algab intensiivne süvenemine kasvatusteadusse. 1908. aasta alul läheb Põld viiekuulisele õppereisile, kus ta tutvub selle aja tähtsamate kasvatusasutistega Saksamaal ja Šveitsis. Ikka silmas pidades kodumaa vajadusi õpib ta tundma rahvakooli õppetegevust, koolimajade ehitamist ja sisseseadet, abikoole, Mannheimi süsteemi, tütarlaste keskkooli ja ravipedagoogika asutisi.³⁾ Vastuvõtlikkus ja visadus kirjanduse jälgimisel võimaldavad suuri tulemusi, ja nii tunneb ta ennast küllalt tugeva olevat 1909. aasta kevadel koolijuhataja kohuste täitmiseks. Kooli etteotsa astudes pidi ta selle esimese eesti keskkooli välja arendama selleaegsete võimaluste järele täieliseks naisgümnaasiumiks. Kool pidi saama venestuse surve kiuste noorsoo kasvatuses keskkohaks ja haritud eesti naiste ettevalmistuskohaks eriti. Aga Eesti Noorsoo Kasvatuse Selts asutab osakondi ka väljaspool Tartut ja Tartumaad. Nii on 1911/12. aastal Seltsil 14 osakonda 6 emakeelse kooliga⁴⁾ ja Tartus asuva keskkooli juhataja muutub sagedasti ka mujal asuvate koolide asjatundlikuks juhiks ja nõuandjaks.

Tartu gümnaasium pidi olema emakeelne, täitma rahvusliku võitluskooli ülesandeid ja uuenduskoolina teed rajama eesti rahvuslikule pedagoogikale.

Kui Põld temale esitatud ülesannetega hakkama sai, siis ei tule seda panna mitte ainult tema kui avaravaatelise kul-

²⁾ Vt. Põllu akt ülikoolis. Kandideerimise puhul ülikooli pedagoogika professori kohale.

³⁾ Vt. Põllu sellekohaseid kirjutisi: Abikoolidest — „Sirvilaud“ 1909, lk. 35—42; Koolimaja kasvatuslik tähtsus — „Postimees“ 1909, nr. 43, 44; Tööõpetus koolis — „Postim.“ 1910, nr. 61—65.

⁴⁾ Vt. ENKS-i tegevuse ülevaade 1911. ja 1912. aastal.

tuuritegelase organisatoorilise võime arvele, vaid ta võlgneb seda eeskätt just pedagoogilisele annile, nagu ta sarnast andepärasust tarvilikuks pidas igale, kes valib endale õpetajakutse.

Kõige suuremaks raskuseks koolikorraldusel pidas Põld seda, et puudus pedagoogiline programm, mis oleks võinud toetuda eesti omapärase kooli traditsioonile. Aga puudus ka seltskond, mis oleks suutnud omalt poolt koolile teed näidata. „Sellepärast valitses kooli eestvõtjate pedagoogilistes vaadetes rohkem tume aimdus, enam teisiti ning paremini teha tahtmine, kui seni tehtud, kui kindel teadmine ja eesmärk“.⁵⁾ Küll sai Põld õppereisil äratust koolikorralduse ja õppemethodilistes küsimustes, küll võis ta selgitust leida pedagoogika klassikult kasvatusliku suhte kujundamisel. Aga kindlate õppesihthide ja kasvatusesmärgi määritlusel ei saanud esikujuks olla ka välismaad, kus väärtuste relatiivistamine ennast tunda andis. Seda vähem suutis anda meie oma seltskond, mis „ise parajasti kujunemas, vormitusest välja selgumas. Kui ka kindlamasihilisi voolusid märgata võis, siis ei olnud nad veel mitte jõudnud selgete piirjoontega, suurte hulkade poolt omakstunnistatud paleusi luua, mille kandjaks ka kool oleks pidanud hakkama“.⁶⁾

Aga ons meie pedagoogiline tänapäev üldiste kasvatusesmärkide suhtes paremal järjel! Ja Põld võis sama kaevata a. 1930. Ainult et Põllul tuli alul võidelda kõige primitiivsemate kommete ja arvamuste vastu, mis õigustada püüdsid alistumist überrahvustamisele kohalikkude võõrrahvaste poolt. Siin tuli Põllul poliitilisest põhimõttest juhitud Vene ametlikule koolile vastu seada kõige pealt emakeelne kasvatus ja haridus puhtpedagoogilise põhimõtte nimel, Balti saksa ja kadakasakste „haritud inimese“ mõistele vastukaaluks arendada sügavam omakeelsel kultuuril põhjendatud arusaamine haridusest ja eesti seltskonnas levitada tütarlaste kasvatusel tarvidust, vastutusrikka emakutse tähendust ja haritud eesti naise kohustust rahva vastu.

Kui mitte arvestada neid primitiivseid arvamusi võõrkeelse hariduse suhtes, siis vahest tuli traditsiooni puudus lõppeks koolile ja Põllule kasuks, nagu ta säärast mõtet ise ettevaatlikult on avaldanud. See puudus on teatava määrani vabamalt lasknud talitada uuenduste teostamisel. Kui neid uuendusi siiski mitte küllalt ei teostatud, siis on süüdi küll era-

5) ENKS-i tüü. keskk. 1906—1916, lk. 24.

6) Sealsamas.

kooli kitsad elamisviisid ja kaastöölise vähesus. Põllule enesele tuli see kahtlemata kasuks, sest nii säilitas ta tasa-kaalustatud vahekorra teooria ja praksise vahel. See ei lasknud pedagoogilist tegevust tarduda „harjumuse teoorias“ ega üle hinnata teooriat, vaid ikka uuesti tuli meelestada oma piiratud situatsiooni, selle raskusi ja lahendusi. Koolikorraldustöös ja sihtide määritlusel ei lasknud ta ennast mitte juhtida paljalt „praktilistest kogemustest või äranägemistest“, vaid sidus neid ühiskonna kultuuri üldsihtjoontega.

E. N. K. S-i tütarlastegümnaasium pidi olema rahvuslik võitlus kool, sihitud Vene surve ja Saksa hingedepüüdmitendentside vastu. Seda ülesannet ja ka eesti seltskonna valgustamist teostas Põld alati nii, et ta võimalikult selgesti nähtavale tõi pedagoogilise tegevuse omapära ja oma vastaseid lüüa püüdis asjalikkude argumentidega. Ja kas ei olnud rahvuslikkusi kasvatuses puhtpedagoogiline nõue? Rahvuslikkus ses mõttes, et kodumaa on kasvatusel lähtekohaks ja tulemuseks. Kus kool oma kodumaast, oma elust jõudu ammutab ja sinna jälle tagasi viib. Rahvuslikkus aga ka „selles mõttes, et terve rahvas sellest kinni võtab, terve rahvas kohustab kasvatada, noorsoo eest hoolt kanda ja tema kujunemise eest vastutada tahab“. 7)

Nii moodustab ka asutatud kooli võitluskülg ühe osa sellest üldisest ülesandest, mille oli kool enesele asetanud uuen-duskoolina. Kooli emakeelsuse kõrval teostatigi paljud uuen-dused. Nad osutuvad küllaldaselt suurteks, kui neid võr-relda ametliku kooli seisukorraga. Nad puudutasid esiteks kooli organisatsiooni, kus rõhutati koostöötamist kodu ja kooli vahel. Teiseks taoteldi ligemat kontakti õpetaja ja õpilase vahel, et tekiks usalduse-vahekord, mis põhjendatud pedagoogilisel armastusel. Siin võeti iga õpilast individuaalselt isikuliste hädadega ja otsiti igale juhule vastavat lahendust. Kolmandaks tõsteti õpilaste iseteadvust ja vastutusetunnet kooli-korra alalhoidmisel. Need ei olnud pedagoogiliste põhimõte-tena mitte uudised. Aga nende teostamisraskuste ületamisel sammus E. N. K. S-i kool esirindel. Kõigest sellest jutus-tavad kooli pedagoogika-nõukogu koosolekute protokollid. P. Põld pani neile koosolekutele erilist rõhku. Aga ka teos-tamises oli ta ise teenäitajaks, olles eeskujuks kaasõpetajaile

7) Vt. Kõne, peetud 26. IV 1925: „Mis ENKS-i tütarlastegüm-naasium oma endistest sihtidest kätte saanud ja mis jääb tal tule-vikus püüda? Samuti „Kasvatus ja haridus“ I aastakäik nr. 1, lk. 2 jj., Põllu poolt kirjutatud kuukirja ülesannetest.

ja mõjustades õpilasi ikka nii, et nad tundsid, „nende rõõm on ka tema rõõm“. Kõik see kokku moodustas selle ehtsa kasvatusliku õhkkonna, mis tõstis teda kõrgemale teistest koolidest. Sellega võidab Põld laiema seltskonna poolehoidu, ja ta peab sagedasti pedagoogilise hingehoiu ametit täitma ka nende juures, kes tema kooliga mitte otseses ühenduses ei seisa ja ainult tema hea kuulsuse pärast talt abi lähevad otsima.

Ka õpetusmetoodiliselt juhib Põld asja nii, et kooli õpetöö arvestaks õpilase iselaadi ja individuaalseid tarvidusi. Küll ei saa Põld juba põhimõtteliselt pooldada Saksas tundmaõpituid „vabakooli“, „kus õpilaste individuaalsed iseärasused ja tarvidused kõik määravad“, sest „et see liiga subjektivistlik ja silmapilguga rehkendav on, mida ühiskondliku kultura nõuetega võimata lepitada“. 8) Aga igal pool püüab ta lapse hinge aktiivsusele äratada.

Algusest peale taotleb Põld õppemetoodikas „isetegevust“, millise sihi ta hiljemini ristib Saksa pedagoogika eeskujul „töökooliks“. See teostatakse kodumaa-tundmises. Mitte otse selle nime all, vaid ülemusele vastuvõetava pealkirja all: „введение в географию и природовѣдѣние“. Kogu algõpetuse rajab ta koduse ümbruse tundmaõppimisele. Küll on juba 1910. a. kooli kahe ettevalmistamisklassi õpetus põhjendatud „näitlikule vaate- ja asjaõpetusele“ ja alles 3. klassis laieneb see kodumaa tundmaõppimiseks. Aga juba 1916. a. on „õpilaste psüühilise läheduse nõuded“ rahuldatud koondamise kaudu ümbrusele ja kodumaale kui õppeprintsibile. 9) Et see õppemetoodiline võte on kõrgemal astmel raskemini teostatav, siis ei ole siin, kui välja arvata püüdu näitlikkusele igas õppeaines, eriti loodusloos ja füüsikas, mitte palju saavutisi märkida.

Seesugusel õppekorralduse juhtimisel toetus Põld Saksas tundmaõpituid koolidele, kaasaegseile teoretikuile ja tegelikele koolimeestele, nagu John Dewey, G. Kerschensteiner, I. Wetekamp j. t. Ta rõhutab ühes J. Dewey'ga kooli kui kohta, kus kuulamise asemele peab astuma töötamine, õpilaste ühine loov töö, kus õppimise asemele peab astuma elamine. Ta jutustab Dewey raamatust „Scool and Society“ tänapäevalgi veel kuulsat Dewey ringkäiku koolimööblikauplusi

8) Vt. ENKS-i tüü. keskk., lk. 25, 30.

9) Vt. ENKS-i aruanne ja tegevuse ülevaade 1910. aastal, lk. 8 jj., ja ENKS-i tüü. keskk. 1906—1916, lk. 28. Samuti Töö-õpetus koolis, „Postimees“ 1910, nr. 64.

mööda, otsides pinke, mis täidaksid kunsti, tervishoiu ja kasvatus nõudeid. Aga Dewey leiab ainult asju, mille juures ei saa lapsed töötada, vaid ainult kuulata. Kerschesteiner näitab Põllule, kuidas kutsekasvatusega ühendada kasvatust, „mis üksikut õpetab terve ühiskonna ülesandeid, mille liige ta on, hindama ja neist jõudumööda osa võtma“. Käsitöö, modelleerimise ja joonistamise suhtes toetub Põld J. Wetekamp'ile.¹⁰⁾

Mitte ainult, et kohustust riigi vastu täita, vaid et ka ametlikule kooliülemusele emakeelse kooli võimisi näidata ja et ka lastevanemais ja seltskonnas usaldust äratada erakooli vastu, võeti Põllu juhtimisel ning kaasabil vene keele õpetamise alal tarvitusele meetodilisi uuendusi. Vene keele õpetus seati fonetilisele alusele, lähtuti keeleliselt tervikust — lausest, sõnaline vorm käis asja enese näitamise eel, õpetuse algastmel pöörati erilist tähelepanu verbivormidele jne.¹¹⁾ Noil meetodilistel uuendustel võis kool tõendada, „et eestikeelse õpetuse juures ka vene keele ja kultuuri tundmise (ajaloo, geograafia, kirjanduse kaudu) rahuloldavaid tagajärgi kätte saab“.¹²⁾

Kõige selle kõrval on Põld eriti süvenenud kolme küsimusse: emakeele kasvatuslikuse tähendus, naistekasvatus ja -haridus ja koolikorraldus laiemas mõttes. Nende küsimuste selgitamisel tungis ta üldise pedagoogika süstemaatikasse, ja võib öelda, et ta varakult nende küsimuste selgitamisel läbi käis pedagoogika kui teaduse laiad laaned. Kuna ta asub neile esialgu koolitöö praktiliste ülesannete lahendamise seisukohalt, muutuvad nad peatselt põhimõtteliselt ja teoreetiliselt läbitöötatud ja isiklikult omandatud seisukohtadeks. Ka Põllu hilisemas põhjalikumas pedagoogika käsitluses on märgata nende küsimuste erilist selgust.

Niihästi ümberrahvastajad kui ka emakeele kaitsjad on alati teadlikud olnud keele tähtsusest. Esimesed on alati taibanud, et ei saa endaga ühte sulatada teist rahvast, niikaua kui see hoiab ja säilitab oma keelt: „la langue fait la mentalité.“

Jääb Põllu teeneks, et ta oma ainetes ja kirjutistes tõstis avalikkuse teadvusse emakeele hariduseväärtuse. Ta juhib tähelepanu kõigile olulistele momentidele lapse ja kultuuri

10) Vt. P. Põld, Töö-õpetus koolis, „Postimees“ 1910, nr. 61—65.

11) ENKS-i tegevuse ülevaade 1911. ja 1912. aastal, lk. 12 jj.

12) ENKS-i tüü. keskk. 1906—1916, lk. 28.

seisukohalt, nii et neid momente võib pidada täiesti probleemi tühjendavaiks.

Põld lähtub jälle kodu ja kooli vahekorrast ja kõneleb emakeele kasuks lapse arengu pidevuse nimel. Võõrakeelne kool on hariduse „pillamine“, kus see, mis kodu andnud, hoolimatult kõrvale heidetakse. Võõrakeelne kool tarvitab vägi-valda lapse arenemise kallal. Sest teiseks on laps kodus emakeeles vastu võtnud mitte ainult sõnalisi hääldeid, vaid ka elusisaldisi. Vormimeele ja väljendusvõime arendamine emakeele õpetuses on küll kaks tähtsat eesmärki, aga oma keskust peab ta omama tunnetamisväärtuses. Emakeel ei ole mitte ainult meie elamuste teatamis- ja väljendusvahendiks, vaid määrab nende elamuste laadi. „Suurt ja laia vaimuilma ta küll veel ei ava, selleks puudub tarvilik kirjandus, aga ta jätab lapsele tema kodu ja sooja hinge selle vastu.“¹³⁾ Ta moodustab põhialuse mõtlemiseks ja toimimiseks.¹⁴⁾

See lähtumine emakeelest määritleb ka mitmed momendid võõraste keelte õpetamise metoodikas. Eeskätt ei poolda ta siin mitte n. n. otsekohest meetodit ja nõuab ühes moodsa didaktikaga, et võõra keele mehaanilise järeleaimamise kõrval tema õpetus peab tugema „emakeele mõistmisele, mida tuleb mõistusepäraselt selleks kasutada“.¹⁵⁾ Ta hoiatab emakeele tähenduse tunnetuseväärtuse seisukohalt, et „keelelise arenemise mõõduandvates järkudes“ ei pandaks keelelist loovat tunnet segama „võõra keele ehituslaad ja kava“.¹⁶⁾ Ka võõraste keelte õppesihiti on võimalik määritleta alles emakeele tähtsusest lähtudes. Nende õppesihiks võib küll pidada sisetungimist võõrasse vaimuilma, kuid seda ei tohi mitte muuta lasta esteetiliseks vaatluseks. Meie oma vaimuilma pii-ratus nõuab tutvumist võõraste kirjandustega ja kunstidega. Õpilasile peab võimaldatama nende abil tundma õppida elusügavusi, omandada kõrgeid aateid ja jälgida, kuidas teised rahvad oma elus ja teaduses lähendusele viivad pinged ja probleemid, mis meidki puudutavad.

Ise küll mitte uurimisi korraldades keelehariduse alal, jälgis ta pidevalt teiste omi ja töötas nad oma kogemuste põhjal läbi.

¹³⁾ Sealsamas, lk. 27.

¹⁴⁾ P. Põld, Eesti keele õpetamise siht meie koolides. „Kasvatus“ 1923, lk. 9, 10.

¹⁵⁾ P. Põld, Inimese arenemine ja emakeele mõju sellele. „Kasvatus“ 1924, lk. 364.

¹⁶⁾ Sealsamas, lk. 364.

Põld ise on sagedasti väljendanud, et ta mõistab poiste hingeelu hoopis paremini kui tütarlaste oma ja et ta sooviks õieti poiste kasvatajaks olla. Ometi algas ta pedagoogiline tegevus naiskooliga, ja hiljemini ülikooliski võis ta märgata, et ta kuulajaskonna moodustavad enamikult naised. Oma kõlblas otsekohesuses, kasvatuslikkude põhiküsimuste arutluses säilitas ta lõpuni need kogemused ja aated, mis kasvasid esimese eesti tütarlaste-keskkooli mõtte teostamisest.

Et Tartus avati tütarlaste-keskkool, selle põhjused olid eeskätt täitsa praktilised. Oli ju Tartus juba poeglaste jaoks Treffneri gümnaasium, kuna tütarlaste-keskkoolist puudust tunti. Samuti ka seda, et „õiguste puudumist, mida asutatavat kool pakkuda ei saa, tütarlaste kohta vanemate silmis vähem kaaluvaks peeti“.¹⁷⁾ Küll ei oldud E. N. K. S-i ringkondades põhimõtteliselt sega-keskkoolide vastu, — avati ju Pärnus segaprogrammaasium (aastal 1910), — kuid peeti seda esialgu liialt radikaalseks.

Mõõduandvaimaks kujunes see, et tütarlapsed enam kui poeglapsed alistuvad võõrastele mõjudele, „nemad aga kui tulevased emad uue põlve kohta sügavamat mõju saavad avaldama kui isad“.

Siin seisis E. N. K. S-i tegelastel ja P. Pöllul silmi ees meie haritlaste perekondade saatus. Paljude eesti rahvameeste tegevus kandis suurt vilja rahva keskel, aga omad pojad-tütred võõrdusid saksiku ema mõjul eesti rahvast. Või jälle see, et kuigi ema oli eestlane, ta ometi mitte küllalt ei mõistnud oma mehe rahvameelset tegevust, ei suutnud taibata selle tähendust ega sellega kaasa minna, mille tagajärjeks oli, et pojad-tütred just nagu tunda ei saanud seda kasvatavat mõju, mis hoovas isa aatelistest tegevusest väljaspool kodu. Siin pidi tütarlastekool parandust tooma ja temale pandi lootusi, et ta „eesti naisterahva, eesti ema ettevalmistusele uue põhja paneb, uue põlve loob, kes oma ülesandeid paremini tunneb ja täidab kui senine“.¹⁸⁾

Seda oma ülesannet on Põld algusest peale tõsiselt võtnud, ta on süvenenud naise eluolusse, seda selgitanud kaastööliste-õpetajaile, ta on kooliorganisaatoritelt vahendeid otsinud ja neid ka leidnud ja nii omale püsiva koha omandanud eesti naise kasvatajate hulgas. Ta hindab naisliikumise saavutisi. Ta võitleb isegi naishariduse eest, kuid ikka selles mõttes, et nad oskaksid mõista ühiskonna-elu tarvidusi

17) ENKS-i tütarlaste keskkooli 1906—1916, lk. 11, 7.

18) Sealsamas, lk. 23.

ja ka ise selle juures tegevad olla, „et perekonna kultura selle läbi sügavamaks ja täielikumaks saaks, mis iseäranis kasvavale soole kasuks peab tulema“. 19) Avatagu naistele kõik kultuurisalved, kuid ärgu lastagu seejuures kaduma minna emalikkust, naiselikkust. 20)

Pedagoogilise tunnetise põhjal, et majapidamine kui õppeaine vastab tütarlaste hingelistele kalduvustele ja võimaldab „neile, kes kooli mitmesugustel põhjustel ei saa lõpetada, ümargust haridust anda“, teeb tema juhatusel töötav kool 1912. a. „esimest katset meie juures majapidamist naisterahva üldharidusliste ainete hulka üles võtta“. 21)

Aga nagu muiski asjus, on ta ka naiste haridus- ja kasvatusküsimussegi praktilise kõrval teoreetiliselt süvenenud ja nendest põhjalikumalt kui paljudest teistest enesele aru andnud. Ja siin võib näha, kuidas varakult oma kultuuri ja kasvatusküsimused ühendusse viiakse üldkultuuriliste ja ilma-vaateliste üldpedagoogiliste küsimustega.

Kohe algusest peale osutab Põld oma teoreetilist laadi kinjutistes huvi perekonna tähenduse kindlaksmääramise suhtes kasvatusseisukohalt. Ja just sellepärast, et emal on nii suur tähtsus lapse esimese vaimlise õhkkonna moodustamisel.

Meelestada püüdes üldiselt koolikorralduse-teooria seisukohalt koolide tüüpe, süveneb ta ühelt poolt polaristlikku sugupoolte filosoofiasse (Simmel), teiselt poolt vastavatesse psühholoogilistesse uurimustesse (Lipmann, Stanley, Hall j. t.) ja toonitab sugupoolte hingelisi vahesid (meeste intellekt, iseseisvus, aktiivsus; naiste tundlikkus, labiilsus, sugestiivsus). 22) Ta on nõus pooldama ühiskasvatamist ainult enne ja pärast sugulise küpsemise aega. Seejuures ta näeb aga, et me mitte teaduslikult konstateeritud „faktide“ põhjal veel nii ei tarvitse otsustada. Meie otsustuse aluse moodustab väärtus, mida me üldiselt kultuuri-seisukohalt omistame emale kui perekonna nurgakivile. 23) Kõrgelt hinnates ema kasvatuslikku tähendust mitte ainult perekonnas, vaid ka väljaspool perekonda eriti hoolekande alal, peab ta tarvilikuks eitada ühiskasvatust sugulise küpsemise eas, et säilitada puhtaina ja arendada jõulisteks sel eal tütarlapse hinge-

19) Naesterahva töö ja elu 1912, lk. 50.

20) Emast kui suurest kultuuriloojast, lk. 16.

21) Naesterahva töö ja elu 1912, lk. 50.

22) Loengud „Koolikorralduse“ kohta.

23) Kõne, peetud „Emadepäeval“ 1927: Ema — rahva perekonnakultuuri seisukohalt; samuti teisi käsikirjas säilinud kõnesid ema ja perekonna tähtsusest kasvatuses.

elus nähtavale tulevaid naise loomulikke kalduvusi ja ematunnet.

Ometi ei pea mitte ainult kool emade kasvatusel suuremat rõhku panema. Vaja on just eeskätt laiemates hulkades austust äratada ema-ideaali vastu ja naistele-meestele selgitada selle tähtsust. Alles siis jõuame välja sellest ummikust, millesse meie kasvatus on sattunud. Ta ei jäta sugugi tähele panemata, et perekonna lagunemise põhjused on tingitud ka majanduslikust olukorrast, ja nõuab maakorraldust ja sotsiaalset hoolekannet.²⁴⁾ Aga ta ei saanud majandusliku olukorra tähtsust üldistada. Ja seepärast pidas Põld tarvilikuks kinnitada inimeste kõlblat meelt ja arusaamist perekonnast kui kasvatusetegurist. Lagunemine, samuti koondamine ei alga mitte ainult alt, vaid ülevalt. Näib, et ta isiklikult selles küsimuses lõplikule selgusele on jõudnud ja sellest nii täieliku veendumusega kõneleb. See küsimus on seda tähtsam, et ta ema ja lapse, vanemate ja lapse vahekorras leiab kasvatusliku suhte prototüübi, mis põhjeneb armastusel. Ja seda armastust on vaja elu õigeks organiseerimiseks.

Ühes oma viimastest trükis ilmunud kirjutistest esitab ta kokkuvõtlikult oma veened.²⁵⁾ Põld paneb siin kaalule oma kõlbla karakteri otsekoheuse ja kindluse, et näidata meie perekonnaelu madalat taset, seda leigust ja vastutustunde puudust ema kohuste ja perekonna-elu väärtuste suhtes. Ta on halastamata „moodsa“ naise ideaali ja lasteta abielude vastu, viitab seltskonna pealiskaudsele arusaamisele kasvatusel ja kultuurist ega väsi vannutamast ema oma last ise kasvatada. „Ema on rahva tervise valvur ja ülesehitaja.“ „Emakool on lapsele esimeseks töökooliks.“ „Ema armastusest süttib lapses armastussäde, ema abist tema tänu, ema kaitsest tema usaldus.“ „Emast kiirgab lapsesse kõlbline ilm.“ „Ema on suurim kultuuri looja“ (lk. 13—15).

Muidugi tunneme meie selles kirjutises Pestalozzi' ja Fröbel'i väikelapse kõlbla kasvatusel ideid, Pestalozzi üldist pedagoogilist tahtmust. Ometi on see kõik põhjalikult läbi tuntud ja mõeldud, nii et võime seda kirjutist pidada üheks mõjuvamaist.

Küll juba noorena tuttav Pestalozzi mõtteilmaga, leidis ta viimastel aastail peale pikki rännakuid moodsate kasvatus-

²⁴⁾ P. Põld, Kultura ja rahvahariduse korraldus. „Eesti Kultura“ I, lk. 141 jj.

²⁵⁾ Emast kui suurest kultuuriloojast. Trükitud seitsmenda üleriikliku emadepäeva kavavihikus. Eesti Naiste Karskusliidu kirjastus nr. 7, lk. 8—16.

teooriate keskel uuesti süvenedes sellesse sealt oma mõtetele uut vastukaja ja väljakujunenud selgust. Ja see tagasipöördumine ei ole mitte juhulist laadi. Just kesksete kasvatusteoreetiliste küsimuste väljendusi võis ta Pestalozzilt leida. Ta võis siit leida, „et avalik kasvatus peab järele aimama koduse kasvatus paremusi ja et esimene on ainult viimase järelaimamise kaudu inimessoole väärtuslik“.²⁶⁾ Ta leiab siit ka, et ema tähendust lastele on vaevalt keegi teine osanud nii põhjani näha, nii veenvalt, nii suure soojuse ning kirega väljendada.²⁷⁾ Edasi selgub talle Pestalozzi juures kasvatusliku tegevuse iseloom armastusliku suhtena, mis võidab täiesti kasvandiku südamet ja ühes sellega kõik muu. Ta võis lugeda Stanz'i kirjast, mille ta laskis eesti keelde tõlkida: „Kõige pealt ma tahtsin ja pidin katsuma võita laste usaldust ja nende poolehoidu. Õnnestus see mulle, siis ootasin kõik muu kindla lootusega iseenesest.“²⁸⁾ Nii kujuneb Põllu vaade kasvatuslikule tegevusele kui funktsioonile, mis areneb iseenesest isaks- ja emaksolemise loomulikust instinktist ja kujuneb iseisvaks pedagoogiliseks suhteks, mis täidab meie elu ühe osa. See suhe iseloomustub armastusega (Pestalozzi „denkende Liebe“), milles peituv võim loob lapses kaitstud olemise, erilise kindluse tunde ja millele vastab laps tegeva sõnakuulmisega. Nii võis Põld öelda, „et kasvatajaks teeb kõige pealt armastus, mil nägijad silmad ja leidlik meel, mida elustab huvi ja soe osavõtte kujunevale elule“.²⁹⁾ Viimaks leiab ta süvendatud selgust juba kaua südames pakitsenud usulise kasvatus tähenduse kohta. Ta leiab, et Pestalozzi hinges „elab kõige suurema kasvataja, Kristuse, võltsimata armastus“.³⁰⁾ Nagu Pestalozzi järele laps kogeb Jumala vaimu tema armastuses ja tema seadust ema toiminguis, kes elab armastuses Jumala vastu, nii näeb ka Põld lapses usundit tekkivat tema elamusest. Religioon ei ole lapsele mitte õpend, vaid elav elu temas. Kuigi Põld püsib kristluse olemuslikkusest (Gottesgnadentum) kristlikus mõttes vahest enam kui Pestalozzi, võib ta siiski ühes viimasega seda usku tekkida lasta kogemustest inimesosadustes ja nõuab, et „Jumala usu meeleline mulje tema vanemate terve olemise ja tegevuse esi-

²⁶⁾ Pestalozzi elavad sõnad. Toim. P. Põld. Tartus 1927, lk. 73.

²⁷⁾ Sealsamas, Põllu kirjutatud eessõnas, lk. 8.

²⁸⁾ Sealsamas, lk. 74.

²⁹⁾ Emast kui suurest kultuuriloojast, lk. 12. Vrd. ka kõnet: Kooliõpetaja kutses, peetud YMCA-s 23. X 1922.

³⁰⁾ Pestalozzi elavad sõnad. Eessõna, lk. 8.

mese vaatega põimuks“.³¹⁾ See vaade elu täielikule usulisele kujundamisele maksab ka usuõpetajate kohta. Usuõpetuses jääb peaasjaks ikkagi, „et Kristust, nagu ta Uues Testamendis esineb, tundma õpitakse, ja siin langeb kõige suurem osa sellele, et õiged isikud õpetust annaksid, vähem konfessionaalsele vormile“.³²⁾

Selles oma õpetuse osas on Põld kõige konkreetsem ja selgem. Emakohustest lähtudes määrab ta naishariduse eesmärgi ning õpetuse kontsentratsiooni ja korraldab selle järele temale usaldatud kooli. Ta on lõplikule selgusele jõudnud ka väikelapse kõlbla kasvatuses suhtes, mille ta koondas tahte- ja tunde-elu alusele.

Kui arvestada ülal-arendatud mõttekäiku, kas ei ole Põllu pedagoogilisel mõtlemisel siis samad piirid kui Pestalozzi omal? Kuidas jõuab Põld siit kooli mõistele ja üldisele hariduseteooriale? Kas ei pane ennast maksma sama raskus, mille ees seisis Pestalozzi, kes kõrgemat haridust mitte ainult hooldusse ei jäta, vaid isegi eitab. Põld näitab meile perekonnakultuuri ehitust ja tähtsust, kuid kas ta suutis näidata ka üldise kultuuri ehitust lapse hinge-elu jõududest? Sest oli ju senini juttu ainult lapsest enne tema kokkupuutumist ajaloolise kultuuriga. Kuivõrra suudab Põld oma hariduseteoorias rahuldada selle ajaloolise kultuuri nõudlusi ja kuidas paneb ennast siin maksma Põllu sügav kristlik usuline elamus? Milliseks kujuneb Põllu hariduseideaal?

Me peame nõnda esitama ettevaatlikult küsimusi, sest me teame, kuidas Põld jälle algusest peale nende kallal on töötanud. Ent ta kaebas ise, et ta siin süstemaatilisemat väljendust peab andma. „Ma pean andma pennide kaupa, kuna aja puudusel süstemaatilised kokkuvõtted peavad järke ootama,“ võis ta veel suriaastal kurta. Et Põllul seks kõigiti eeldusi oli, on ju teada. Me peame ettevaatlikult nii küsima, sest need, kes temaga viimaseil aastail kokku puutusid, võisid märgata, et ta intensiivselt nende kallal töötas ja ennast seks otstarbeks vabastada tahtis administratiivsest tööst. Põhjendas ta ju 1926. a. lõpul oma prorektori-ametist lahkumist sellega, et „võimatuks läheb orienteerumine pedagoogika laias vallas“ ajal, kus pedagoogilisteks uurimusteks luuakse üha uusi õppetoole ja instituute ülikoolide juurde ja kus „tea-

³¹⁾ Kõne, peetud YWCA-s Tartus 5. ja 13. XII 1923: Usuline kasvatus.

³²⁾ Rahvaerakonna põhimõtted ja (taktika) põhilauseid. „Postimees“ 1928, nr. 8.

duslikult rohkesti ümberhinnanguid ette võetakse ja rikkalikult uut produtseeritakse“.³³⁾ Võib arvata, et sest ajast kuni surmani kestnud intensiivne süvenemine haridusteoreetilistesse küsimustesse viis tedagi mõnele ümberhinnangule.

Et vähegi ligemalt neid küsimusi puudutada võida, peame avardama oma vaadet ja otsima toetuspunkte ning pidemeid, mis suudaksid valgustada pedagoogilise mõtleja keerukaid käikusid. Ta võis anda avastatud uudismaist küll katkendeid üliõpilaste koosolekuil, küll ajalehepublikut arvestavaid lihtsustatud visandeid, kuna ta süstemaatilise käsitluse enesega kaasa viis.

Oma pikemas kirjutises „Kultura ja rahvahariduse korraldus“³⁴⁾, mis ilmus 1910. a., võtab Põld põhjalikumale käsitlusele kultuuri, hariduse ja koolikorralduse küsimused.

Kultuuris tungib inimene „loodusseisukorrast kõrgemale oma vaimliste ja kõlblikkude jõudude väljaarendamise ja tegevuse teel“ (lk. 128). Kultuurilist tegevust ei saa panna „omakasuotsiva vajaduse ja tarviduse arvele, vaid ta põhjendab kõrgemate vaimsete tungide rahuldamisele. Nii kannab inimese vaim eneses rahutust, mille põhjuseks on see, et meie mõtlemise algvormid sisaldavad eneses ilmlõpmatust ning otsatust, mis alatasa viib uutele küsimustele ja probleemidele (lk. 129) — selles on põhjendatud meie teaduslik tegevus. Nii tekib kunst meie hinges tärkavast ilutundest, kaunistamistungist, mis „otsib enesele teos kuju, millel muud mõtet ei ole, kui eneserahustamist ja sellega ühendatud õnnetundmust kätte saada“ (lk. 130). Kultuuritööga „tahetakse kõrgemat, paremat elu kätte saada, mis elamisväärilisena on“ (lk. 130). Küsimusele, „kas seda saadakse, kas elu tõesti täielikumaks saab“, vastab ta postuleerides. Ta arvab kultuuri edust juba sellepärast kõnelda võivat, et „meie terve olemine, selle kindlus ja väärtus meie silmis, meie „eluloo-gika“ nõuab seda“ (lk. 130). Ta usub, et kultuur „lõplikult ometi igal pool tõuseb“ (lk. 131). Aga seda edenemist ei tule mitte kujutella kui arenemist meis peituvast eost, vaid ta oleneb meie tahtmusest, mis muudab välispidiseid olusid, mis nõuab sõltumatut „iseseisvust ja teatavat tegevusevabadust, mis vahetegemise hea ja kurja vahel võimalikuks teeb“ (lk. 131).

Selle kultuurikäsitluse järele, kus kultuuri tähendus ühendatakse meie olemise kindluse ja väärtusega, kujuneb ta suh-

³³⁾ P. Põllu akt ülikoolis.

³⁴⁾ Eesti Kultura I. Korraldanud W. Reiman. Lk. 127—183.

tumine religioonis, kui tunnete, tahtmiste ja mõtete kompleks, „mis inimest üle viib raskest sisemisest vastolust tema nõudmistele ja elus kättesaadava rahustuse, tema paleuste ja pettumuste vahel“ (lk. 150). Religioon annab „meie tööle mõtet ja kõrgust“, julgustab meid teadmises, „et meie võitlemine kord paleuste teokssaamisele viib ja mitte asjata ei ole“ (lk. 150). Lõpuks on religioon „sisemine kindlus selle kohta, et elu mitte otstarbeta loodusejõudude mäng ei ole, mõtteta kujude vaheldamine, vaid kadumata väärtuste teenistuses seisab ja selle läbi ise jäädavat väärtust omandab“ (lk. 150).

Religiooni käsitletakse kui ühte kultuurkonda, millel on oma tõemõiste, loogika ja oma põhjendussidum. Sellest tuletab Põld, et kasvatus ei tohi seda tähtsat osa mitte hoolettusse jätta, aga ka seda, et kirik kui ühe kultuurkonna esindaja ei tohi koolikorraldust mitte enda kätte kiskuda.

Nagu ta siin religiooni käsitleb objektiivse kultuuri seisukohalt, sünnib see ka kasvatus- ja haridusemõistega. Kasvatus on kultuuri edasiandmine kavakindlal mõjustamisel, kusjuures arvestatakse kasvatatava loomulikke võimisi ja andeid. Haridus on siit vaadatuna see, „mida üksikule kasvatusel antakse“ (lk. 136). Hariduseideaaliks osutub siin loomisvõimeline isiksus, „kindlaks iseloomuks kujunenud individualiteet“ (lk. 137).

Oma arutlisis põhjeneb ta siin selleaegsele Saksa kasvatuseteadlasile ja filosoofidele, nagu Fr. Paulsen, G. Simmel jt.

Kui neid arutlusi võrrelda tema viimaste aastate seisukohatadega, siis võib konstateerida mitmesuguseid ümberhinnanguid. Need puudutavad niihästi kultuurväärtuste hinnangut kui ka käsitlust kasvatusel ja hariduseideaali.

Ta jätab siin haridusepaleuseks peetud kindlaks iseloomuks kujunenud individuaaliteedi sisulise määratluse lahtiseks ja rahuldub vaid sellega, et see „üleüldse hea käekäigu ja õnne peale on sihitud“ (lk. 137). Ent vahepeal peab Põld läbi tegema põhjaliku rännaku läbi väärtuste relativismi, mis juba enne ilmasõda, eriti aga peale ilmasõda üldises kasvatusetoorias nähtavale tuleb. Ta peab nägema, kuidas kool oma ülesandeid inimessoo uuendamisel mitte ei suuda täita. Ta pöördub psühholoogiale, aga ka siit ei tule kindlat vastust.

Oma teoreetilisis otsinguis pöördus Põld eksperimentaalpsühholoogia ja noorsoopsühholoogia poole. Ta peab neid küll väga tarvilikeks ja kasulikeks, kuid näeb, et liialt palju ustakse nende võimusse. „Ustakse nimelt ülemäära kasvatuseteaduse ja kunsti mõjusse, pannakse oma lootus hingeteadusele, mis avavat noorte hinged kui raamatu leheküljed lu-

gemiseks ja võimaldavat neile sisendada mistahes.“³⁵⁾ Psühholoogia kui „faktide“ (Tatsachen) teadus ei asenda neid kadumaläinud vaimlisi väärtusi, mille juhtimisel on kasvatus pidanud noort põlve kujundama.

Põld tunnetas, et kasvatusteaduse suurim puudus seisab selles, et ta ei tea, millist tegelikkust ta peab arvestama, milliseks võime inimest pidada. Ta mõistab hukka mõnel pool kasvatusteaduses avaldatud mõtted, nagu peaksime seltskonna hüveolu otstarbel aretama (züchten) hakkama teatud inimtüüpe ja teisi kõrvaldama. Sest siin mõeldakse, et kas me ei jõuaks kasvatuses kaugemale, kui võtame inimest mitte inimesena, vaid loomana. Pärilikkusebioloogilisi andmeid puudulikeks pidades hoiatab ta kasvatajaid „teiste inimeste kohta saatust mängima hakata“. Samuti ettevaatlik on ta n. n. „kasvatamatute“ suhtes, kus seda tähtsat otsustust ei saa usaldada vaieldavate pärilikkusebioloogiliste teooriate hoolde. Neile vastukaaluks toonitab ta, et kasvatusliku tegevuse eelduseks on haritavus, ilma milleta langeks inimeste kohtlemine loomakasvatuse tasemele, kus inimest võetakse ainult materjalina, asjana. See eeldus ei lase kasvatajat enneaegu loobuda vastutustundest, vaid kohustab teda otsima uusi mõjustamisvõimalusi. „Kasvatuse eelduseks on haritavus, s. o. võimalus teise kaju omandada, mis vastab paleustele ja sihtidele.“³⁶⁾ See eeldus põhjendab alles ehtsa kasvataja kire, aga ühtlasi kasvataja tegevuse õilsuse.

Põld arvab, et kasvataja peab tunnistama lapses sügavat irratsionaalsust, mis paneb aukartuses ootama lapse eneseavaldusi ja võtab last vaimse olevusena. Selles irratsionaalsuses põhjeneb ka, et me näeme lapses „läbitungimatut tahtmust“ ja omistame talle armastuses lõpmata väärtuse.

Vastupidise liialdusega on meil tegemist, kui pedagoogika püüab lähtekohaks teha: „siht lapsest välja“ (vom Kinde aus), mis tummas aukartuses ootab „lapsehinge ilmutusi“. Põld arvab, et siin võetakse last teataval viisil kui inglit, keda peab areneda lastama ta loomulikkude tungide ning huvide kohaselt, hoitama kultuuri ja täiskasvanute rikkuvast mõjust. Arvatakse, et nii arenenud suudab ta luua uue kultuuri, uue ühiskonna. Põld tunnustab Rousseau' teeneid lapse võimete arenemise tähelepanekuil. Põllu pilku on siin teritanud üldine noorsoo psühholoogia, individuaalpsühholoogia ja psühho-

³⁵⁾ Emast kui suurest kultuuriloojast, lk. 11.

³⁶⁾ P. Põld, Rahvusliku kasvatuse abinõud perekonnas ja seltskonnas. „Kasvatus“ 1927, lk. 146, 147.

analüüs. Ta hindab Rousseau' mõju lapse kasvatuse loomulikumaks muutumisel. Kuid seesugune vaatlus ei suuda leida lapses midagi muud kui tungjõudude mitmekesisust, millel puudub kõrgema tahtmuse ühtlus, kõrgem vaimne elu kui läte, millest võiks ennast toita kõlblas tahtmus. Kasvatuse eesmärk on neid tungjõudusid distsiplineerida. See aga eeldab kõrgema elu olemasolemist. Ta näeb siin sama realistlikult nagu Pestalozzi, et tungjõud on esialgu väljaspool head ja kurja, neid on alles vaja harida. Seepärast suhtub ta sellesse „siht lapsest välja“ kriitiliselt.

Säärane pedagoogika püüab kõiki lapses olemasolevaid ja aja jooksul ilmuvaid võimeid ja jõudusid ühetasaselt arendada. Kuid see jõudude arendamine ei tingi veel isiksuse kujunemist. Ja kas ei seisa just need, kelles on neid jõude vabalt, plaanita ja süsteemita areneda lastud, pidemeta ja alusetu, võimetuina ja õnnetuina elu ees. Ja mis õigusega „valandame“ meie neis jõudusid, kui me neid ei suuda uuesti siduda. Me ei suuda seda, sest meil puuduvad kindlad sihid. See on Põllu tõsiselt võetav süüdistus kooli ja kasvatusteaduse vastu.³⁷⁾ See on kasvatajate, täiskasvanud põlve enese pankroti tunnistus! Ja lehtedel, kuhu ta kogus oma aforisme, võis ta märkida: „Kas võib moodsas pedagoogikas ülepea kasvataja vastutusest rääkida, kui kõik kujuneb lapse järele? Mille eest vastutatakse, kui ei ole ideaali; kui puudub siht, millele last juhtida. . . .“

Sellelt seisukohalt vaatab ta ka noorsooliikumise küsimusele. Ta nimetab seda küll „kunstlikuks“ sünnitiseks, kuid peamine raskus lasub sellel, et vanema põlve vastupanu liialt väike on olnud. Nii noteerib ta, lugedes saksa kasvatusteadlase raamatut (E. Kriek, Philosophie der Erziehung): „Arvan, et meie noorsooliikumine on enam-vähem kunstlik sünnitus, kuna meie vaimuelu ülepea nooruse pitsatit kannab ja meie noorsoo „minek Euroopasse“ intelligent vanemate inimeste vähesuse tõttu ilma vastupanekuta on võinud sündida.“ Ei tohi neid aforistlikke lauseid pressida ja siit üksikuist mõttest otsima hakata pedagoogilist tagasikiskumist, küll aga võitlust sihiga „lapsest, noorusest välja“ kaasaskäiva sentimentaalsuse vastu. Kuigi vahest õigusega võiks tekkida kahtlusi, kas selle seisukoha-võttega ei alahinnata noorsooliikumise tähendust, mis sellel olemas on ka üldpedagoogiliselt

³⁷⁾ Kõned: Meie aja kasvatus ummikis, peetud Virumaa õpetajate päeval 27. III 1929, ja Meie aja aatevaesus, peetud Kristliku Üliõpilasliidu kõnekoosolekul 15. IV 1929.

vaatepunktilt kas või sellegagi, et ta üldiselt tunnustatud lapse eluea iseseisu kõrval näitab ka noorurite eluea omapära ja iseseisu.

Ka Põllu juures jääb püsima see lause „lapsest välja“ ja meelsus, mis sellele põhjendatud. Kuid ta ei võta seda sõnasõnalt ja hoidub selle lause valest biologistlikust tõlgendusest. Elu ehtsaid nõudlusi ja inimlikku vabadust peab täiskasvanute poolt äratatama, nad ei kasva mitte lapsest enesest välja.

Vaatamata kõigile uuenduspedagoogika saavutisile ei leia Põllu pedagoogiline mõte rahu. Ta ei taha ennast petta lasta jutuga „lapse sajandist“ ja „psühholoogia sajandist“. Väärtuste relatiivistumine paneb ennast ka n. n. „töökoolis“ maksuma ega lase sellest saavutisest rõõmu tunda. Kasvataja peab ikkagi representeerima elulisi nõudlusi: ta peab neid väärtama, vahet tegema ehtsate ja mitte-ehtsate, alamate ja kõrgemate vahel, et peab esitama neid nii teadlikus seisukohavõttes kui ka sellega, mida ta ise on. Aga kus on „absoluutne alus“? ³⁸⁾

Ja Põld ei kohku tarvitamast kõva sõna: meie aja kasvatus on ummikus. Ta on seda niihästi praktiliselt kui teoreetiliselt. Ummikus praktiliselt — siin osutab ta sellele, et kõigile uuendusile vaatamata annab kool tahtenõrku, initsiaatiivita, loomevõimetuid inimesi, inimesi, kel puudub elurõõm ja väljakujunenud iseloom. Põhjendusteks toob ta kogutud andmeid eesti noorsoo madalast moraalsest tasemest, vihjab aga ka välismaile, toetudes Ben Lindsay' andmeile, mis mitte head ei tööta. Koolile ei ole appi tulnud ka mitte kodu, seltskond, laiem ümbrus. Nemadki ei suuda pakkuda midagi positiivset. Teoreetiliselt oleme ummikus seega, et oleme „võimetud välja pääsema mingile kindlale sihile“.

Ta on teadlik sellest, et ta vahest siin oma mõtlemises on teataval määral ette jõudnud meie ajast, sest me omandame alles seda, mis teistel juba ammu käes, me pole veel „mõtteliselt põhjani tunginud“. Aga neil maadel, kus pedagoogiline katsetamine on kauemini kestnud ja intensiivsem olnud, on juba nähtud „teadliku kasvatuses piire“. „Ka mina olen selles veendunud pärast üle paarikümne aasta kestnud pedagoogilisi kogemusi ja teoreetilisi otsinguid.“

Kuidas tuleb mõista neid „teadliku kasvatuses piire“? Kas on siin tegemist ainult sihtide puudumisega? Paraku nägi ju Põld ise, et sihtlused, niikaua kui nad on teoreetilise

³⁸⁾ Kõne: Meie aja kasvatus ummikus.

mõistuse püstitanud, on jõuetud elu kujundama. Teooria ainuke kasvatuslik väärtus seisab selles, et ta näitab meile seda vahemaad, mis meid kui faktiliselt olevaid lahutab ideaalist. Seepärast on õigem kõnelda mitte „sihtidest“, vaid „absoluutsest alusest“.

Ainult selles mõttes ütleb Pöld, võttes käemeheks vana kogenud saksa tegeliku pedagoogi (Heinrich Scharrelmann: Von der grossen Umkehr, 1924): „Olen juba aastaid veendunud, et meid aitab ainult metanoia.“ Ta teeb läbi radikaalse „kultuuri kriisi“, et pilku vabaks hoida, tahtmust vabaks teha mineviku sidemeist.

Üldajaloolises teoses jälgib ta teoreetilise hariduseideaali kujunemist ja jõuab arusaamisele, et see aina suurendab meie kultuurisüü teadvust ja tekitab inimestes kultuurivaenu. Kuidas nimetadagi seda, et kooli eraldatakse kultuurist, et kool on ülearune, et me peame asutama uue osaduse väljaspool täiskasvanute ühiskonda, kus „uuesti otsast alatakse“. Kas ei ole see ideoloogia täis kultuurivaenu. Ja kasvatamine säärases koolis? Kas ei märka õpilased õpetajate teadlikus hoidumises kasvatuslikust mõjustamisest intellektuaalset kultuurisepsist ja kas ei istutata juba sellega nende hinge kultuurivaenu? Ja kas ei ole säärase kasvatus tulemus vastu pidine sellele, millele välja mindi? Nimelt inimene, kes ei oska orienteeruda elu tegelikkuses, kes ei suuda oma tahtmusega aktiivselt toimida, kui silmapilk seda talt nõuab.

See on toimiva inimese iseloom, mida Pöld oma viimastes kirjutistes püüab selgitada. „Tarvis absoluutne alus. Ma võin tegutseda ainult usus, et see, mis teen, tingimata tarvilik on. Pedagoogika ilma selleta on kui teadus võimata.“ „Tarvis absoluutset mõõdupuud, mis annavad tsentrumi isiksusele, tarvis selles mõttes religiooni. Tarvis religiooni, ilma milleta ilmavaade võimalik ei ole.“³⁹⁾

Alles toimiv inimene elab religiooni, kui ta tunneb „tingimata pidamist“, mis puudutab isikut ja teeb teda vastutavaks millegi ees. Kuid see praktilise mõistuse „tingimata pidamine“ on ju formaalne, nagu me seda tunneme Kant'ilt. Pöld viib selle ühendusse protestantliku „sola fide'ga“ ja täidab seda „usu ja armastusega“. See vabastab teda kultuurivaenust. Selleks ei ole tal põhjust, sest et ta temast enam ei looda, kui see anda suudab.

Me oleme „vabaduse kaotanud ja julguse“! Selle võidab inimene tagasi, kui ta oma tahtmuse asjalikult seob.

³⁹⁾ Meie aja kasvatus ummikus.

Ei või salata, et see tahtmuslik element moodustab tähtsa osa Põllu iseloomus. Me peame siin küsima, et millist kohta omab see üldises pedagoogilises suhtumises. Kas ei ole siin mitte liialt otsekohevalt apelleeritud inimese tahtmusele, inimese personaalsele „minale“, küsimata, kas hingeelu alamad kihid on rahuldatud? Me võime nii küsida, sest me teame, kuidas Põld näiteks karskusetöö alal toonitas otsekohest tegevust. Sellele saab aga vastata, et niihästi üht kui ka teist on tarvis. Otsustajaks jäävad kasvataja terav silm ja süda.

Kuid seda tahtmuslikku momenti ei saa Põllu juures isoleerida, sest ta on seotud kristliku meelsusega, mis ilma selleta oleks võimatu. Ta jõuab siit ühele vabaduse mõistele pedagoogikas, mis on tüüpiliselt evangeelne. See ei taha mitte legitimeerida inimeste õigust täielikult vabale enesearendamisele, vaid teda kannab praktiline-pedagoogiline tunnetus, et inimest ei saa iialgi kasvatuslikkude mõjunditega väljastpoolt siduda, sest et tema tahtmus on seotud seestpoolt. „Vabaduse kaotanud, leiame seda ainult veel unustuses, joobumuses.“ Joobumus on vaid näilik „individualismi“ ületamine, ta on haiglane erutus, ekstaas momentaansuses. „Loov isiksus“ hariduseideaalina näib talle liialt estetistlikuna. (Vt. Meie aja usulisest kriisist, „Postimees“ 1928, nr. 86.) Inimene teostab oma vabaduse alles seal, kus teda haarab vastutus. Alles asja eetiline sisaldus moodustab selle võimu, mis võib inimest kinni hoida. Seda enese tahtmuse alistumist ei võta ta aga mitte sunnina. See alistumine tähendab pigemini ohtlikku julgust. Ta võtab seda vabastamisena ja enese tahtmuse ülendamisena. Nii alles ületame selle teoreetilise hariduseideaali tagajärgi: „Me ei usu midagi, ei julge uskuda.“

Me ei tea, kuidas Põld oleks siit edasi läinud ja tulemusi sellest tunnetisest rakendanud üldisse didaktikasse. Me nägime aga, et ta nägi täiel määral neid pingeid kasvatusteoreetilises mõtlemises ja sellega ületas vana sirgjoonelise ratsionaalse ja psühholoogilise meetodi. Ka vabadusmõiste, mida ta nägi kristlikus meelsuses, on rakendatav üldises kasvatusõpetuses, kui kasvatatava „läbitungimata tahtmus“, millele peab jätama vabadus sellepärast, et ükski inimlik sundus sinna ei küüni. Küll aga võib Põld leida vastupanu nende poolt, kes kultuuri toodetud vaimsetes alades näevad võimsusi, mis suudavad tahtmust köita, ilma et tarvidust näeksid tungida sisemise isiku sealpoolsusse. Kuid needki kahtlused olgu esitatud ainult ettevaatlikult, et mitte teed kinni panna Põllu produktiivsele mõtlemisele.

Trükis avaldas ta oma ilmavaate revideerimise tulemusi 1928. a. kevadel „Postimehe“ veergudel. Ta esitas nad kõnedes, mis sagedasti välja kutsusid arusaamatusi ja proteste, aga siiski haarasid. Et ta oma mõtetest veel mitte kõiki süstemaatilisi konsekventse ei saanud tõmmata, siis väljendas ta nad ettevaatlikult katsetades, arvestades seejuures kuulajakonda, ikka nii, et ta puudutas kuulajaid oma otsekohese kõlbla tahtmusega, mis ei kohku viitamast kaasaegsuse nõrkadele kohtadele. Eitamiste tasuks võis ta pakkuda ainult oma elavat isiksust ja seda, mida ta on, juhtmõtte järele, et selle kõrval, mis keegi on, osutuvad kasvatus, meetod ja õppeaine vähem tähtsaks.

Põllule ei tähenda eluvaade ehk ilmavaade „mitte ainult ilmanähtuste seletamist nende seadusepärasuses ja põhjalikus seotuses, vaid eeskätt v ä ä r t u s t e a s t m e s t a m i s t ü l e m a t e s s e j a m a d a l a m a t e s s e j ä r k u d e s s e e l u kõrgema otstarbe ja sihi valgusel“.⁴⁰⁾ Ilmavaade peab olema eeskätt meie praktilise mõistuse asi, mis peab juhiks olema tahtmusele, meie teole, mis kordumatus situatsioonis peab looma uue sünteesi. Sellest praktilisest seisukohast väljudes on ta täie õigusega esteetiliselt käsiteldud „loova isiksuse“⁴¹⁾ hariduseideaali vastu. Ta võtab seda sõna-sõnalt ja näitab, kuidas inimene ei suuda midagi ürgkujuliselt luua, sest ta ise on loodu, kreatuur.

Vaimsete alade: teaduse, kunsti kõrval ei suuda meis kinnitada usku elumõttesse ei sotsialism ega rahvustunne. Sotsialistlikus ilmavaates võõristas teda „paljalt inimliku“ toonitamine, usk olukordade eneste seaduslikusse käigusse ja see, et seespõidist inimest ennast ei äratata.

Võitlustes väikerahva hariduse eest oli vaja toonitada ja äratada rahvustunnet. Ta oli aga selle vastu, kui rahvas ise-väärtuseks tehakse, kui rahvustunne „usu aseaineks“ muutub, mida võetakse „viimse hüvena“. Ta tahab olla ja on siin järjekindel, seades rahvustunde ja omariikluse mõtete ette usulised ja kõlblad väärtused, millele „allub ka rahvus ja mida rahvuse kaudu elus teostatakse ja teenitakse“.⁴²⁾ Ta tahab oma usulised ja kõlblad jõud vabad hoida. Kas ei märka Põld oma ilmavaate teatavat erinevust siinkohal selle mehe omast, kellelt tema „oma arenemiskäigul ja tegevuses

⁴⁰⁾ P. Põld, Mis meid aitab? „Postimees“ 1928, nr. 11.

⁴¹⁾ P. Põld, Vaadete revideerimine. Meie aja usulisest kriisist. „Postimees“ 1928, nr. 87.

⁴²⁾ P. Põld, Mis meid aitab?

on võtnud vastu sõbralikku heatahtlust ja sügavat äratust“, nimelt Villem Reiman'i omast, kirjutades ettevaatlikult viimase kohta: „Sügavalt religioosne hing, kelle juures usuline tunne ühte sulab rahvuslikuga, nii et mõlemate vahel raske piire tõmmata.“⁴³⁾

Usulise elamuse väärtust kõrgeimaks pidades jälgis ta viimasel ajal ka meie kiriku arenemist, korduvalt sõna võttes selle parema korralduse nimel. Siin asus ta põhimõtteliselt seisukohal, et ristiusk on võimata ilma koguduse ta. Kogudust ei saa mitte teha, mitte sundida, aga kus inimese enesearmastus on läbi põletatud vastutuse teadvusest, kui ta tunneb ennast „lunastatuna, siis ei või ta küünalt vaka alla jätta...“⁴⁴⁾ Kuid ka siin nõuab ta ehtsat kogudust, kus puhas usuline tunne on ainuliselt mõõduandvaks ja kiriku rahvuslik vaim alles sellele järgnegu. Ta ei lase „vanameelsete“ ja „vabameelsete“ suhtumist mitte segada rahvuslike vahedega. Nii võib ta märkida: „Kirik peab olema rahvuslik, kuid tema algjõud ei peitu mitte rahvuslikus — poliitilises vaimus, vaid usu elavuses.“

Ta arvas viimasel ajal oma vaated ja sihid niivõrra selgunuks, et usaldas kantslissegi asuda. Kolm nädalat enne surma peab ta Jõhvi kirikus jutluse „seesinasest kõvast sõnast“ (Joh. 6, 60—66). Veendunud kristlasena võib ta võtta kokku oma ilmavaate Rooma kirja alusel (Rooma 11, 36). Ja ta julgeb kindlasti väita: „Ning seepärast on minule Kristuse võiduleaitamine meie rahva elus kõige rahvuslikum küsimus.“⁴⁵⁾

A. Koort.

Johannes Aavik.

Eluloolisi jooni tema 50. sünnipäeva puhul.

See aastate arv on paljudelegi vist ootamatu, uskumatu. Ka neile, kel Aavikuga iga päev on kokkupuuteid. Nõnda vähe leiame tema tegevushoos, iseloomus ja näo-ilmes poole sajandi jälgi.

Johannes Aavik, Eesti praegusaja suur keelearendaja, „Mõnede keele reeglite“ (1913), „Uute sõnade sõnastiku“

⁴³⁾ P. Põld, Kes on meile Villem Reiman? Brošüüris „Villem Reimani mälestuseks“, Tartus 1924.

⁴⁴⁾ P. Põld, Meie aja usulisest kriisist.

⁴⁵⁾ Meie aja usulisest kriisist.

(1919, 1921), „Kirjavahemärkide õpetuse“ (1923), „Keele-
uuenduse äärmiste võimaluste“ (1924) ja arvukate muude
teoste autor, sündis 8. XII (ukj.) 1880. a. Pöidel, Randvere
külas, Nurga talus, Kõiguste vallakirjutaja kehvast, kuid intel-
ligentses, pietistlikus ja karmilt moraalses perekonnas. Mõle-
mad vanemad olid põlised saaremaalased, pärit Pöidelt ja
Valjalast: isa valjult usuline, kuid tegeliku vaimulaadiga, tahte-
jõuline ja töökas, teatavate kalduvustega liialdasele kokkuhoiu-
legi, ema aga pehmetoimne tundeinimene, ilutundlik; nagu abi-
kaasa on temagi usklik. Perekonna traditsioon teab jutustada
selle õblukese, sõstrasilmse ja käharpease naise osaliselt ehk
kaugest algupäras: olnud mitu põlve tagasi keegi tõmmuihu-
line, taluelule võõras ja põllutöös saamatu mees, arvatavasti
välismaalane (Lõuna-Euroopast?). Selle võimalikult kauge
pärimusega osalt ehk seletuksidki Aaviku hilisemad huvid
klassilise ja romaani rahvaste lõunamaisema vaimu ja kul-
tuuri vastu, tema sõnalise väljenduse stiiliseltus, teatav mõis-
tuslikkus ja formaalsus mõtlemisviisis, selle kõrval aga ka
arenenud fantaasia ja erk tundeilm, kogu tema vaimu ja ise-
loomu suur liikuvus. Vanemate teised lapsed — üks poeg ja
kaks tütar — on, vastandina vend Johannesele, huvidelt te-
gelikud. Kodus on perekonnal lugeda ainult vaimulikke teo-
seid, ilmlikud „juturaamatud“ on kareda isa meelest lorilood,
neid majas ei sallita. Vabadikukoha ümbruseks on tüüpiline
Saaremaa loodus: tammikut, sarapikku ja muud lehtmetsa,
nõmmepealseid, padusid, sookarjamaid, kadakaid, kehvi põlde
ja kiviaedu. Vähe kaugemal lõukaline rand ja tagapool meri.
Kogu maastikus varjundeid ja mitmekesisust. Juba siin ko-
dutalus mäletab A. esimeste keeleliste huvide tärkamist: tema
tähelepanu äratavad kirjakeele ja kodumurde vahed.

Seitsmeaastaselt läheb Johannes Kuresaarde, tol ajal läbi
ja läbi saksalisse, kadaklikku linna, oma lelle juurde. Vii-
mase kodus on õhkkond siiski erandlikult eestiline. Siin pää-
seb poisike juba ilmliku kirjanduse lähedale: loeb Jakobson'i
lugemikku, „Olevikku“ ja muid ajalehti, erilise vaimustusega
aga „Vambola't“ j. t. Saali jutustusi. Siit ongi vist pärit
Aaviku esimesed isamaalsuse idud.

1894 astub Johannes keskkooli, tol ajal nii siis peamiselt
muulaslikku ümbrusse. Juba alamais klassides tunneb ta erilist
huvi ladina, talle nii imelise ja võõrastruktuurse keele vastu; see
harrastus kasvab, kuid lõppklassides jällegi kahaneb. Ajuti
õpib A. koolis valitava ainena ka prantsuse keelt, nõrga õpe-
taja tõttu on tööl aga tagajärgi vähe. Seitsmendas klassis
alustab ta uuesti selle keele õppimist omal jõul ja algatusel,

kasutab üht kohalikku prantsuskeelset laenuraamatukogu ja loeb peagi seda keelt vabalt. Autoreist harrastab Maupas-sant'i, hiljemini ja täninigi esijoones Huysmans'i, Baude-laire'i, osalt ka Bourget'd. Kooli keskklassides tärkavad tem-as filosoofilised, lõppaastail aga rahvuslikud harrastused. Selleks tuge saab ta pastor Ederberg'i eesti keele tundidelt, mis a. 1900—01 olid meie maa keskkoolides ainuline selle-laadne eesti keele õpetuse korraldus, tänu selle kooli vaba-meelse direktori toetusele.¹⁾

Vahepeal on Aavikul ka võimalust sõlmida oma kodulin-nas tutvust tol ajal tähtsama ja kauemini eestikeelsena püsiva, koduvaimse haridusasutise, Kaarma seminari kasvandiku A. Jakson'iga ja teistega, nagu era-advokaat K. Palk, K. Kider (hiljemini kirjanikunimega Reedik Soar). Siin kujunebki aa. 1900—03 jooksul spontaanselt ja vastavast Tartu liikumisest vist sõltumata teatav rahvuslik ja noor-eestiline ringkond. Loetakse töid filosoofia alalt ja Lääne-Euroopa ilukirjandu-sest: Max Nordau'd, Nietzsche't, prantsuskeelses tõlkes d'An-nunzio't ja algkeeles Verlaine'i. Huvide keskkohaks on prant-suse ja soome keel ning kirjandus (lugeda on m. s. „Yleinen kirjallisuuden historia“). Tekkinud rühmkonda kuulub ka Vil-lem Grünthal, Aaviku kaasõpilane, kellega teda sellal ühendas tihe sõprusside ühiste huvide ja harrastuste tõttu.

A. 1902 lõpetab A. gümnaasiumi (viie muulase kõrval ainsa eestlasena) ja astub sama a. sügisel Tartu ülikooli aja-loo-keeleteaduskonda, viibib aga — Noor-Eesti eelliikumise avatlustel — kogu järgneva õppeaasta õpinguist võrdlemisi eemal (muljet jätvaist õppejõududest mäletab üksnes prof. Ohse't filosoofias). Rohkem aga liigub A. omas üliõpilasor-ganisatsioonis, Eesti Üliõpilaste Seltsi ringkondades, kus kaasaeglasteks ja lähemas tutvuskonnas on tal Joh. Köpp, Pee-ter ja Harald Põld, Ado Lüüs, Ants Simm ja Lui Olesk. Vahe-peal Kuresaarde asunud vanemate kehvuse tõttu tekib siin Aavikul varsti ainelisi raskusi. Järgnevaks õppeaastaks sõi-dabki ta, paari endise koolivenna eskujul, Venemaale, Nee-žini, sealsesse ajaloolis-filoloogilisse instituuti, kus õpetus ja kogu ülalpidu teatavasti sündis riigivalitsuse kulul. Siin la-hedamais oludes alustab A. uuesti, veelgi suurema usinusega soome keele õppimist. Tutvumise teel Soome isamaaliste au-torite teosega tärkab temas siin Sküütia väljadel üldsoomluse, Eesti, Soome ja muude hõimude lähendamise ja ühendamise

1) Koolijuhataja olevat emakeele õpetust soovivaid õpilasi noo-minudki, miks nad eesti keele tundide mõttega pole esinenud varemini!

Mag. phil. JOH. AAVIK

vaimustus. Jõuab 1905. a. ja Vene revolutsioon. Mustasaja terrori eest põgeneb A. sama a. sügisel ühes paljude muude üliõpilaste ja õpetajatega Neežinist. Sõidab esmalt Tartu, siis 1906. a. lõpul Helsingi, esialgu selleks, et Soomet vähe- malt näha, siis aga immatrikuleerub sealsesse ülikooli, kus varemalt juba õppimas on Gustav Suits ja Villem Grünthal-Ridala. Õpiaineteks valib A. endale siin soome keele ja kir- janduse, ladina keele, romaani keeleteaduse ja täiteainena veel slaavi keeled. Siin jätkuvad ja süvenevad täies vaba- duses Aaviku soome ja prantsuse keelelised ja kirjanduslikud harrastused. Tema huvide keskkohaks on vennasrahva au- toreist Juhani Aho, kelle lüüriline stiil jätab sügavaid jälgi tema endagi stiilitundele. Teda köidab ka Arvid Järnefelt, kuid enne kõike ikkagi Aho, keda peab maailma üheks suure- maks kirjanikuks.

Peale ülikooli lõpetamist 1910. a. kevadel asub A. güm- naasiumi prantsuse keele õpetajana Krimmi, Jalta linna, lah- kub siit aga juba järgneva (1911.) a. suvel, süüdistatuna kuu- luvuses sotsiaaldemokraatlikku parteisse ¹⁾. Ta sõidab algul Kuresaarde, viibib siin 1912. a. kevadini, siis Tallinna, kus paari kuu jooksul korraldab loenguid ja peab kursusi eesti keele üle. 1912. a. sügisel tuleb ta Tartu, kus 1914. a. lõpuni ja osaliselt hiljemini on „Postimehe“ toimetuse liikmeks. 1914. a. sügisest kuni 1920. a. lõpuni on A. Tartus kommertsgüm- naasiumis eesti keele, hiljemini paralleelselt ka prantsuse ja ladina keele õpetajaks. 1919.—20. a. loeb A. Tartu ülikoolis eradotsendina eesti keele süntaksist ja on mõnda aastat (1919 süg. — 1921 süg.) ülikooli stipendiaadiks, töötades eesti keele objekti tarvitust käsitleva teema kallal. 1921. a. kevadel viibib ta mõned kuud maal, Laiusel.

Selle kümmekonna Eestis elatud aasta jooksul on temas seniste enam ilukirjanduslike, esteetiliste ja väliskultuu- riliste, võõrkeeleliste huvide kõrvale (mis avaldusid „Ruth'is“ Noor-Eesti III albumis a. 1909, mitmete luuletiste ja proosa- teoste tõlgetes, esijoones prantsuse keelest, ja prantsuse kirjan- dust tutvustavais artiklis) virgunud ja lõpuks valdavakski saanud oma keele kohta sihitud harrastused. Osalt oma es- teetilisest huvidest lähtudes, osalt soome kirjanduse kaudu tutvudes soome keele suuremate väljendusvõimetega, suurema painduvuse ja rikkusega eesti keele suhtes, mitmetigi aga ka meie vanemate keelemeeste, K. A. Hermann'i ja Jak. Hurda

¹⁾ Selleks andis põhjust Aaviku osavõtt Helsingis ühest M. Gorki auks korraldatud banketist.

vaadete tõukel, kujuneb temas kindel veendumus, et ka eesti keel peab saama samavääriliseks ja samaväärtuslikuks kultuurkeeleks. Selle arenemise teedele asumiseks ja selle sihi saavutamiseks ei pea ta aga kuigi tarvilikuks juba olevaisse võimeisse ja varandustesse süvenemist, nende väljaarendamist meie rahvavaimu kogujõul ja eliidi üksikliikmete spon-taanse ja vaba loomingu varal, vaid ta otsustab eesti keele uuendamist alustada ise, aktiivselt ja väljastpoolt: ta hakkab suuremal määral sõnavaralisi ja fraseoloogilisi laenusid pro-pageerima võõrkeeltest, peamiselt Soomest, reformisid orto-graafia, häälikehituse ja morfoloogia alal soovitama meie põhjapoolse vennaskeele eeskujul, sealjuures teataval määral arvestades muidugi ka rahvakeelt, murdeid. Peaasjalikult võtab ta aga toonitada tarvidust eesti keelt arendada teadliku loo-mingu teel, kunstlikult kujundatud suffiksrite (*-lisy*, *-lg* jt.) ja sõnade (*roim*, *laip*, *relv*, *veenduma*) abil. Oma eesmärkide taotluseks annab ta välja Tartus aa. 1914—16 erilist keelelist häälekandjat „Keelelist Kuukirja“. Oma põhimõtteid ta tut-vustab ja rakendab neid tegelikult tõlgetes oma arvukais arti-kleis, brošüüres ja raamatuis („-lik ja -line küsimus“ 1914, „Nominatiivsed liitumised“ 1914, „Katsed ja näited“ I—IV a. 1915—19, „Mis on keeleuuendus“ 1917, „Rahvamurded ja kirjakeel“ 1920, „Uute sõnade sõnastik“ 1919, 1921 jm.).

Keele kõrval kütkestab teda ka eesti rahvalaul ja „Kalevi-poeg“ („Valik rahvalaule“ 1919, „Eesti rahvusliku suurteose keel“ 1914). Pisut varemalt on ta ka tegelikult samme astu-nud selleks, et mõlemale vennasrahvale hõlbustada nende keeltega vastastikust tutvumist („Praktiline Soome keele õpe-tus“ 1908, „Viron kielen opas“ 1911).

Ka nähtustele kaasaegses eesti ilukirjanduses reageerib A. elavalt ja teravalt („Eesti luule viletsused“ 1915, „Puudused uuemas eesti luules“ 1922). Tol ajal ja hiljemini suhtub ta omaaegsete eesti kirjanikkude loomevõimetusse ja väljen-dusoskusesse (erandiks peab siiski G. Suits'u luulet) kahtle-valt, koguni negatiivselt. Ta pole rahuldatud iseendagi uuen-dusettepanekute tegeliku teostusega mitmeil autoreil, nende uuendatud keelega. Rohkem paeluvad teda minevikust Ed. Wilde ja Fählmann.

1921. a. sügisel lahkub A. Tartust ja asub jällegi oma ko-dulinna Kuresaarde, kus ta eesti keele ja ladina keele õpeta-jaks on kohalikus gümnaasiumis kuni 1926. a. suveni. Siit ilmuvad tema sulest „Kirjavahemärkide õpetus“ (1923), „Õigekeelsuse ja keeleuuenduse põhimõtted“ (1924), „Keele-uuenduse äärmised võimalused“ (1924) ja hakkab välja

andma ajakirja „Keeleuendus“ (1925—26). Vahepeal, 1925. a. suvel viibib ta mõned nädalad Pariisis.

1926. a. sügisel valitakse Joh. Aavik Tartu ülikooli teiseks eesti keele lektoriks, mis ametis ta heade tulemustega töötab tänini, selle ameti kõrval veel eesti, prantsuse ja ladina keelt õpetades Tartu Linna Tütarlaste Gümnaasiumis ja loenguid pidades Tartu rahvaülikoolis. Seltskondlikult on A. Tartus tegev olnud Eesti Kirjanduse Seltsis, Akadeemilises Emakeele Seltsis, Keeleuenduse Ühingus, Rahvuslikus Ühingus ja mitmel pool mujalgi.

Enda algatatud ja juhitud keeleuendamises arvab Joh. Aavik nüüd kätte olevat jõudnud korraldumise, normeerumise ja süvenemise ajajärgu. Uusi olulisi kavatsusi tal eesti kirjakeele ortograafias, häälikulises ja morfoloogilises ehituses enam ei olevat. Ainult sõnavara laenamise ja loomise ja vist ka kunstlike tuletusliidete kujundamise alal peab ta võimalikuks veel ettepanekutega esinemist.¹⁾

Tartus, 8. XII 30.

Albert Saareste.

Soome kirjanduselust ja teadmislimest uudisteoseist.

1.

Soome mööduva aasta ilukirjandust on allakirjutanu vaadelnud ligemalt juba „Loomingus“ ega tarvitse sellest siis siin anda muud kui lühike kokkuvõtt ühes mõnede täiendustega hilis-tulnukaist. Eestlastele huvitavaim on neist vist Aino Kalda „kaks ballaadi“: „Püha Jõe kättemaks“ — Gutsloff'i Vöhandu loo aineil ning „Imant ja tema ema“ juba „Villu võitlustes“ luulendatud Viljandi 1344. a. „kotimässu“ aineil. Üksikuile erilise huvitavusega leeneb Sillanpää „Tänu hetkedest, Issand!“, mis jätkab juba mineval aastal „Rippi“ nimelises teoses alanud isiklike mälestusi ja pihtimusi veelgi suurema intiimsusega ja argielu luulendusega. Lauri Haarla „Halvastatud mees“ heroiseerib „majanduslikku kangelast“ ja soome kapitali võitu rootsi oma üle. Noorema arvustuse poolt esikohale asetatud Unto Seppäse „Keerlev kihelkond“ erineb kõigist teistest oma fantastikaga, esitades ainult ühest eriomadusest valitsetud inimeste äärmusi eri külades, mis alles kokku moodustavad harmoonilise kihelkonna. Arvi Kivimaa, üks soome väheseid „europlasi“, õigustab seda nimetust ka oma moodsa-ainelises, intelligentises ja tihedastiilses romaanis „Epäjumala“. Mika Waltari novellikogu „Hiiglased on surnud“ püüab

¹⁾ Mag. Joh. Aaviku tööde, tegevuse ja vaadete lähemat analüüsi vt.: Eesti Keel 1930, nr. 6 (Elmar Muuk) ja Biograafiline Leksikon, lk. 1—3 (allakirjutanut).

A. S-te.

autori noorur-romantilise maailmavalu abil hingestada juba teisigi kujusid ja lavastada nüüdisaja „helli probleeme“ (abort jm.). Tänavuse jõuluhooaja erimoeks peavadki mõned arvustajad erootikat ja „riskeeritud aineid“, siis umbes nagu Eestis mullu. Veel mainitakse hoomatavaina Kersti Bergroth'i (Uusi hingi), noor-kirjanikke Iiris Uurto't, Reino Rauhanheimo't j. t.

Jõulu üldtunnustatum proosateos leeneb ometi vanameistri Arvid Järnefeldi äsjailmunud „Minu vanemate romaani“ kolmas ning viimane köide „Elisabeti usk“. Kui juba teose teiseski jaos autori peatähelepanu siirdub ta emale, siis valitseb siin viimane juba täielikult. Tema kui ka juba ikka rohkem autori enda silmadega näeme kogu Soome arengut ja väliseidki suursündmusi aastastaja vahetusel ja käesoleva alul, Bobrikovi aega, 1905. a. suurstreiki jne. kuni iseseisvuseni. Mis aga teeb teose eriti huvitavaks, on selle vaimu erakordsus ja väärtus. Ikka selgemaks ja julgemaks kirkastub Tolstoi õpetuse mõjul juba pärandatud kalduvus kuulata ja hinnata ainult endast kõlavat tõe ja inimsuse häält. Elisabet (samuti kui ta poeg hiljemini) loobub oma varandusest, seltskonnast, seisusest, asub elama väikesesse külamajakesse, ta nägemine ja kuulmine nõrgenevad — kuid ikka õnnelisemaks tunneb ta end saavat. Sest ikka elavamaks kasvab ta ühtekuuluvustunne kogu elu läbiva jumalusega. — Järnefeldi teost on põhjendatult nimetatud „täiuslikuks saanud inimese suureks eeposeks“ ja „lauluks igavikust ja pürgimusest täielikku lihtsusse, headusse ja igavesse harmooniasse“. Võiksime lisada: see on ühtlasi õppelaul, mis aitab meid olla õnnelik ja ületada surma. Ajal, kus kõik välistegurid on juhitud sellise harmoonia lõhkumisele, on see raamat otse isiklik heategu igale lugejale. Loodetavasti on ta seda paljudele ka Eestis, kus ju muidu sellist vaimset kirjandust üldse nii vähe ja isegi selle kohmakaid katseid pilgatakse (või kadetsetakse) „paberlikuks“ või koguni perversseks („Keha ja vaimu“ juhtum).

Lüürika alal on soomes pärast mõneaastast noorte „tulekandjate“ toodud elavust nähtavasti jälle jõudnud vaiksemad ajad. Ainult kaks, tõsi küll, õige kaalukat kogu on ilmunud jõuluturule: Praeguse soome luule kuulsam nimi V. A. Koskenniemi on pärast kuueaastast vaikimist avaldanud uue kogu nimega „Kurki-aura“ (Harkader). Kes siit otsib romantilise luule peavoort, isiklikkust ja erakordsust, pettub vististi. Kuid enam „klassilise“ maitsega soome publikule näib seda rohkem meeldivat just Koskenniemi kui kultuuriluuletaja, seltskonna ja rahva ühissuovide sõnastaja, suurte tähtpäevade pidumeeleolu väljendaja, inimkultuuri üldaateist innustuja. Ta „kogutud luuletiste“ minek on otse rekordiline, — koos uue koguga ilmus neist juba kuues trükk. Muidugi tähendab siin palju ka mood.

Uueaegsemat lüürikat esindab ainult üks teos „tulekandjailt“: see on omapärane ühiskogu „Kolme“, kus esinevad koos uue põlve andekamad naisluuletajad: estetistlik-kirgas Elina Vaara, romantilis-eksootiline Katri Vala ja vähem tuntud Katri Suoranta. Ajakiri „Tulenkantajat“ ise aga on pärast kevadist ümberkorraldust ja kirjastaja vahetust uuesti sattunud raharaskustesse ja sureb kuuldavasti ühes käesoleva aastaga. On otse armetu näha seda ikka jälle fiaskoga lõppevat püüdu, soetada Soome ühtegi ajakõrgusel seisvat puhtkirjanduslikku ajakirja. Mis on selles süüdi, kas kirjanikkude eneste ühistöö võimetus ja majanduslik saamatus

või publiku külmus kõigi mitte-perekonnalehe taoliste kuukirjade vastu, on eemalt raske öelda. Palju tähendab ka, et puudub riigi toetus, mis lubaks koondada väärtuslikumat kaastööd ajalehtedelt ja lugematuilt perekonnalehtedelt, kuhu see nüüd honorari meelitusel laiali valgub ja alaväärtusliku vahele hukkub. Muidugi, viimane seik soodustab teatavat kirjanduslikku demokraatiat, kahju ainult, et see mõjub luule kunstilisele kõrgusele nii nivelleerivalt. Seda enam, et autoriteetsema ajakirja puudusel ei pääse mõjule ka uueaegsem ja sügavamale küündiv arvustus, kui palju nüüd seda praegusel põlvede vahetuse ajal Soomes üldse on. Ajalehtede pealiskaudsete ja kirjastuste poolt mõjustatud kiidukõnede abil aga levib määratu hulk igasugust keskpärasust. Noorte romanistide, eriti naiste, pealevool on veel üleujutavam kui Eestis. Neid on leegion.

2.

Jätkeb ometi veel turul ostujõudu ka hea tõlkekirjanduse jaoks. Kuigi Eestis ses suhtes viimaseil aastail on edenetud hiiglasammudega, võib Soome ikka veel esikohal püsida, eriti seetõttu, et tal üksikute klassikute soomestusele enam ei tarvitse kulutada nii palju energiat, vaid võib asuda juba süsteemseile kokkuvõttele.

Mööduva aasta suuralgatus sel alal on „Maailmakirjallisuuden kultainen kirja“ (Maailmakirjanduse Kuldne Raamat), mis peab endas mahutama ülevaate kogu Euroopa luulest arenemislooliselt valitud ja kommenteeritud näidete abil. Katatsetud on viis ligi tuhandeleheküljelist köidet — saksa, skandinaavia, romaani, inglise ja slaavi kirjandustest (kevadesel eesti kirjanikkude külaskäigul olevat lubatud nendega liita veel kuues köide — Eestist). Suurteose peatoimetajaks on dr. M. Haavio ja dr. R. Koskimies, kirjastajaks o.-ü. Söderström.

Veel enam kui kõikjal moes olevate „Üldiste ajalugude“ ja igasuguste „Maailma maade ja rahvaste“ ühisülevaated, vastab selline kogu otseselt meie ikka enam kosmopoliidistuva aja tarbeile. Ikka vähem takistavad rahvuspiirid, ikka enam tahame tunda kõike huvitavat, mida maailm üldse võib pakkuda — see on nüüdiselu peatunnuseid. Ja et maailm on nii rikas, meie tajumisvõime ja aeg aga piiratud, saab eriväärtuste ostarbekohase valiku ja ühtlase astmes- tusstruktuuri küsimus ikka olulisemaks, otse üheks meie kultuuri pea- probleemiks.

Eriti raske on see luule alal, mille olulist ju ei saa resümeerida nii ainult intellektuaalselt nagu näit. loodusteadusest ja filosoofiast, vaid mis paratamatult peab jääma üksikteoste juurde. Kui me aga neid huvitavaid tervikteoseid, neid organisme siiski ei jaks omandada kõiki, püüame ka nendele kohandada oma ebaorganilist valikuprintsiipi, eraldades neist ainult kõige iseloomustavamad esindusosad. See on hädaohtlik põhimõte ja nõuab mitte üksi näidslõigete osavat valijat, vaid ka nende head „preparaerijat“. On tarvis, et antoloogia koostaja omlt poolt iseloomustuse ja referaadiga meile võimaldaks kujutluse ka luuleteose (ja autori tervikliku eluteose) puuduvaist osist — alles nii võime õieti mõista ja nautida antud katket. Antoloogiate integraalmenetlus on siis võimalik õieti ainult moodsa kirjandusteaduse differentsiaalanalüüsi abil, s. o. temas leiduv kommentaar peab andma autori ja tervikteose elutundelise ja esteetilise üld-iseloomustuse, ühtlasi ära näidates esindus- palas endas, ta motiives ja eriti ta sõnastusstiilis leiduvad

tõestised. Sellist õige ulatuslikku saatematerjali vajadust ei asenda ka hea iseseisev kirjanduslugu, või ta peab olema siis kirjutatud just antud näitevalimiku kohaselt.

Peatusime sel teoreetilisel küljel natuke pikemalt, sest et samasuguste antoloogiate küsimus on päevakorral või teostatud praegu väga paljudel maadel, nii Taanis (Verldslitteratur), Rootsis (prof. Schück'i toim. Världsliteratur), kuuldavasti ka Venes. Ja kõige pealt: Soomega ühel ajal on ju ka Eesti Kirjanduse Selts mitu aastat kavatsenud „Maailmakirjanduse valimikke“ kõigist tähtsaimaist rahvuskirjandustest, kuigi see kahjuks ei ilmu nii süstemaatilise tervikuna nagu muil mail.

Eel-asetatud lähtekohilt võiksime teha mõned arvustused märkused ka soome monumentaalteose esimese köite, dr. R. Koskimiehe toimetatud „Saksa kirjanduse kuldse raamatu“ kohta. Selle sissejuhatus piirdub ainult mõneleheküljelise pealiskaudsusega ja üksikute autorite puhul on vaevalt-vaevalt antud nende eluloolised välisandmed ning esindatud teoste lakoonilised sisureferaadid. Teose kirjanduslooline seisukoht, valitud pala funktsionaalne tähendus teostertvikule, näiteteose stilistilis-elutundeline olemus jääb nii hästi kui üldse määritlemata ja seetõttu ka lugejale ebamääraseks. Kuid muidugi samasugune loodusteaduslik ebaorgaaniline kildude-esituse printsiip valitseb ju enam-vähem ka kõigis muis senistes antoloogiates. Ja vahest täiendab Soomes varsti valmiv, uus ja lai maailmakirjanduse ajalugu ka selle puudusi.

Loomulikult võiks ka palade valiku suhtes olla vahel teisel arvamisel kui koostaja. Nii näikse romantika osa jäänud liiga varju kõrgklassika kõrval: mõjurikkalt Tieck'ilt oleks pidanud olema vähemalt midagi, kas või mõni muinandikatke, Novalis'elt ja Eichendorff'ilt enam, paiguti nii moodsalt Jean Paul'ilt ka midagi ilukirjanduslikku, ja vähemalt ükski näide Heine nii uuenduslikust proosast. Kõige uuema luule valik tundub juhuline, kõnelemata, et ühest saksa uuema proosastiili tippsaavutisest — Nietzsche' „Zarathustrast“ pole üldse midagi!! Aga hindamised võivad olla erisugused ja mõningaist aukudest hoolimata on teose üldastmestus küllalt tunnustatav. Võime soomlasi aina õnnitella, et saksa meistriluuletistest on neile tõlgitud juba nii palju (eriti Koskenniemi, Uno Kailas'e j. t. poolt). Ja jääme lootma, et ka vastav eesti suurüritus ei teostuks mitte väga pikkamisi. Ühes maailmakirjanduse ajalooaga (millest meil senini on ilmunud ainult kreeka osa) tuleb ju seda pidada meie ajal iga rahva kirjanduskultuuri üheks alusteoseks.

3.

Muust tõlkekirjandusest oleks mainitav, et on hakatud õige täielikult soomestama isegi sellist kaugeid suurteost, nagu seda on „Tuhat ühe öö muinandid“ — esimene köide sellest on juba turul ja pea oodatakse teist. Galsworthy' monumentaalsest „Forsyte'ide loost“ on nüüd ilmunud juba teine enam kui 700-leheküljeline köide, ja ka teiselt inglise suureepikult J. Conrad'ilt tüse „Lordi Jim“. Saksa moodsaist teoseist on valitud näit. Franz Werfel'i dostojevskilikult eetiline „Abituriententag“ (Luokkakokous), aga ka veel enam huvitav, otse romaania põnev ja uusist ideist sädelev Egon Friedell'i „Uusaja kultuurilugu“ (Uudenajan kultuurihistoria), mis oleks väärt eestistadagi, kui ta poleks nii suur (3 köidet). Skandinaavia kirjandusest soomestatakse muidugi

pea iga väärtuslikum uudisteos — nii Undset'i „Olavinlapset“ juba mullu, nüüd lisaks Olavi Duun'i lai suguromaan „Juviiklased“ juba tervena (IV—VI köide), Knut Hamsun'i viimne uudis „August, maapallonkiertäjä“ (A., maailmarändur), jälle üks peenelt humoristlik jutt autorile tavalisest Nipernaadi tüübist, kes aga seekord üritab ehitada oma õhulosse majanduslikul alal. Rootsi klassikuist kirjastatakse juba koguväljaandeid: nii on V. Rydberg'i töist „Valitud teokset“ ilmunud neli köidet: Rändavad kerjusõpilased, Viimne ateenlane, Rooma keisrid j. t. Ei puudu isegi rootsi memuaarkirjanduse tõlkeid — nii A. Munthe „Huvila meren rannalla“ (kuninganna ihuarsti kultuurilooliselt huvitavad mälestused kogu Euroopa kõrgseltkonnast), või vanu reisikirjeldusi, nii kunstnik'krahv L. Sparre juba a. 1892 tehtud matkast Karjalasse (Kalevalan kansaa katsomassa — fösi küll, mõndagi uut runolaulikute elust jutustav ja pildistav).

Tammsaare „Tõe ja õiguse“ tõlget aga pitsitatakse ikka veel kuskil ärikaalutluste pihtides... Oijah, on raske muuta ühe rahva kivenenud orientatsiooni, pidukõnedest hoolimata. (Ja küllap on siin tsipake süüdi ka meie uue rahvuseepose enda paiguti lobiseval nivusel, kuigi selle tagasihoidlikki arvustus meie autoriteedid marru ajab). Gailiti „Nipernaadit“ oleme juba paar aastat soovitanud puhast venna-armastusest (mitte sõnagi piiksates seal ekspluateeritud Linnankoskist ja Kivist), aga — Olgem rõõmsad, et kiidetakse meie „metsmehigi“! Ja oodakem uue sugupõlve kasvamist.

4.

Teadmislikust kirjandusest mainigem esmalt dr. R. Koskimiehe uurimust „Varemete romantikast“ (Raunioiden romantiikka). Nagu autori kuulsa õpetaja Y. Hirni teostes, püütakse siingi võrdlevalt jälgida üht üleeuroopalist kirjandusliikumist, nimelt kõrgromantilist keskaja ning üldse muinsuseharrastust. Suurema elavuse saavutuseks ja aine piiramiseks on valitud igalt maalt ainult üks silmapaistvam esindaja sel alal: Saksast L. Tieck, Inglisest W. Scott, Prantsusest V. Hugo. Teos on huvitav populaarteadusliku lugemisenä ja näib lisavat ka mõningaid uusi võrdlev-kirjandusloolisi tähelepanekuid, ometi ilma suurema sügavuseta.

Raamat, mis ehk meiegi kirjandusekäsitlejaid võiks huvitada, on V. Arti „Runoanalyysin opas“ (Luuleanalüüsi õpetus) — mõeldud nähtavasti eeskätt koolidele. Praktilise sihiga seletub vist osalt ka ta natuke liiga skemaatiline ja koolmeisterlik laad. Luuleteoreetiline osa ise on üsna üldjooneline, peakohal on detailne üksikluuletiste analüüs — ja neid on valitud tervelt 57 soome kõige tuntumaist.

Aluseks on kõigi puhul võetud üheksa vaatluskategooriat: 1. Rütmi, millega mõeldud on värsimõõt, salmiehitus kui ka tervikluuletise väliskompositsioon. 2. Keelekõlastus: alg-, lõpp- ja siseriimid ja häälemaal. 3. Stiil: mõeldud on ainult sõnastusstiil, sõnavall ja n. n. figuurid. 4. Kujutus: üldisemad kujutusvõtted, vaatekoht, nägemuse raamimine, sündmuse mõju kirjeldus ja muu tehnika. 5. Tundesisu: väljenduste tundetoonilisus, viimase laad ja avaldusvahendid. 6. Mõttesisu: luuletise intellektuaalselt mõjuda-tahtev väide või idee, kui see olemas. 7. Tase („taso“): autori seisukoht asjade hindamisel, nii rahva, salongiseltkonna, moralisti, tundleva boheemi, intellektualisti, nooruri v. m. vaa-

tevinkel ning selle mõju ainevalikusse ja esitusviisisse. Seda kategooriat peab autor ise õige uueks ja tähtsaks, kuigi ei näi teda veel sügavamalt läbi töötanud. 8. O m a p ä r a s u s: luuletise isiklik ja kirjanduslooline saamine ja välismõjurite osa selles, ta väljendusehtsus ja tähtsamad originaaljooned (kahjuks pole autor vooludeloolist analüüsi pea üldse teostanud). 9. S e i s u k o h t: luulendi leving, tuntuus, rahvuslik v. m. tähendus, ta mõju muile kunstidele jne. — Lõpuks võetakse kõigi erialade arvustused kokku lühidaks üldhinnanguks.

Nagu öeldud, kannatab esitus vahel ebaorganilise skematismi ja ehk ka teatava luule-banaalistuse all, kuid sedalaadi analüüsid on see tavaline ja peaaegu paratamatu. Kuid igatahes näitab see ka rohkesti õige sügavale küündivat tähelepanu ja tohiks meiegi õpetajaile — ja üliõpilastele — olla kasulik niihästi metoodiliselt kui ka soome lüürika seni kõige detailsema analüüsina. Puudub ju meil endil selline kirjandus peaaegu täitsa — võime mainida ainult R. Reimanni brošüüri „Kirjanduse käsitusest koolis“ ja Ak. Kirjandusühingu „Lisandusi K. J. Petersoni tundmaõppimiseks“, K. Petersoni „Lühikese kirjanduse teooria“ olles veelgi puudulikum. Tarvitseksime omadegi koolide jaoks mingit umbes samasugust abiteost, vahest siis (ühes veelgi tõrvisema deklamatsiooniõpetusega ülikoolis ja seminarides) ehk tõuseks uuesti ka meie ikka enam laskuv luuleharustus ja luulemõistmine.

Selle aasta „Kalevalaseuran vuosikirja“ X sisaldab laiemalegi üldsusele huvitavat ehk vähem kui mõned eelmised. Folkloristlikud detailuurimused on K. Krohni „Loomisruno Ingeris“ ja V. Salmise „Soldatiksvoitu runod“, samuti Ingeris, mil aga vähemalt miljööpärasteid ühtluskohti ka eesti nekrutilauledega. U. Holmberg-Harva annab ülevaate Soome muinasjumalate loeteludest Agricola'st Porthan'ini, I. Manninen kirjeldab muistseid teadustsabinõusid (lokulaudu), ka Eestist. A. M. Tallgren otsib veel kord kuulsat muinasjutulist Bjarmide maad ja selle kullakausiga Jomalat — jõuab aga otsusele, et sel vaevalt midagi tegemist on tõeliste permlastega. Kõne on vist lihtsalt karjalastest ja nende asundustest, mis ulatusid Laadogast Jäämereni, mille hõbedarikkus aga saagaliselt liialdatud. A. O. Väisänen jätkab oma eriala, kandle j. t. muusikariistade ajaloo uurimist, seekord obi-ugrilaste juures.

Kaks sakslast W. Schlüter ja R. Fellingner kirjutavad oma ihalevaist muljeist „Kalevala“ lugemisel. Ja E. N. Setälä avaldab oma Kalevalapäeval peetud ettekande „Lönnrot ja Kreutzwald“. Nagu loomulik pidukõnele, kõneleb see õige soojalt Eesti-Soome muistsest ja nüüdsest läbikäimisest, Kreutzwaldi töö tähtsusest, selle sarnasusest Lönnroti omaga j. m., ilma et siin oleks palju lisatud teaduslikult uut. Peale tavalise „Kalevala“ ja „Kalevipoja“ võrdluse Villem Reiman'likus vaimus toonitatakse, et eesti rahvalaul, hoolimata sünnimiljööst raskemusest, siiski oma elutundelt on rõõmsam, muresid unustavam, soome oma aga tumemeelsem ja traagilisem.

Aastaraamatu lõpus antakse ülevaade Kalevalaseltsi kümneaastasest tegevusest. Selgub, et seltsi tähtsamat ettevõtet, kogu soome muinsuseharrastust ühendava monumentaalse Kalevalamaja ehitust, on küll veel võrdlemisi vähe ette valmistatud, et ka kümneid miljoneid nõudva luksuslikult pildistatud „Suur-Kalevala“ väljaandmine veel mõni aeg viibib (nähtavasti juubeliaastani 1835), aga et seltsi teaduslik tegevus on olnud siiski õige elav ja viljakas. Juba 10 aastaraamatut umb. 2600 leheküljega on selle nähtavamaid tulemusi, peale selle rohked teaduslikud ja kunstikogud,

iga aasta peetud Kalevalapidud jne. Muu seas näeme viimase, Eestile omistatud aastapidu kavast, et seal on esitatud mitu eesti rahvalaulu viisidega soome moodsalt helimeistrit (Y. Kilpinen, L. Ikonen). Ei ole vist teist teaduslikku ega õieti muudki organisatsiooni Soomes, mille tegevus oleks nii sõbralik ja produktiivne ka Eestile. Ja kadestamisväärne, kõigile raskeile aegadele vaatamata, on sellegi, Soomes ühe noorema ja spetsiaalsema teadusepesa varanduslik seis: omakapitali üle 15 miljoni sendi! Püüa siin olla oma eestlusele uhke kuidas tahes, süiski on kibe ja alandav mõelda, kuidas meil raha jätkub vaevalt-vaevalt tudengiküpsetamise kuludeks, mitte aga enam muu teadusliku töö jaoks. Ning kuidas selle tulemuste väljaandmiseks tuleb summasid otse kokku kerjata!

5.

Millest kõnelda veel? Ei muust kui veel ühest „vaese Soome“ rikkuse näitest: suurväljaandeid ilmub seal viimaseil aastail isegi kahekordselt! Doppeltkirjastajaks pole küll mitte mõni piiritagune võõras Draugs, vaid ainuvalitsevad suurärid Söderström ja Otava vastastikku. Niipea kui ühel mõne suurüritusega hästi läheb, näib alustavat teine sedasama — ja ega nad seepärast niipalju kisklegi: ostjaid jätkub mõlemale. Otava „Suomen Kuvalehti“le“ saadab Söderström juba mitu aastat kõrva oma „Kansan Kuvalehti“, kumbki annab välja oma suuri spetsiaalentsüklopeediaid põllumajanduse j. m. jaoks, kummaltki ilmub praegu mitmeköiteline „perenaise entsüklopeedia“ (Söderströmil „E m ä n n ä n t i e t o k i r j a“ äsjailmunud I köites ainult tähed A—J, ligi 1000 artikliga ja 600 leheküljega, kogu teos tuleb 4—5-köiteline). „Maailma maade ja rahvastega“ on lugu veel lopsakam. Otava ükski kirjastas neid kaks: ühe peajasjalikult piltide ja üsna pealiskaudse tekstiga (3 köidet), teise teaduslikuma, kuid samuti õige kergesti loetava (prof. Rosberg'i toim., 10 köidet). Nüüd on Söderström ka siin saatnud järgi võistleja: prof. L e i v i s k ä kirjutatud „M a a i l m a n m a a t j a v a l t i o t“, mille esimene suurköide käsitleb Euroopat. See erineb kõigist muist oma palju tihedama faktirikkusega — kuid ka teaduslikult kuivema esitusega. Seal on Eestigi esindatud õige pikalt ja rohke pildimaterjaliga. — Samalt autorilt on ilmunud hästipildistatud kirjeldus reisist juubeldavale 1000-aastase parlamendiga „jää ja tule maale“ — „I s l a n t i“.

Samas ühenduses mõni sõna ühest väikesest, aga seda targemast raamatust: nüüdsel maailmahaaravate antoloogiate ja kõikekoondavate entsüklopeediate ajajärgul ei tohi puududa muidugi ka entsüklopeedia noorsoole. Seda on nüüd teises, poole paksemas trükis ilmunud „P i k k u j ä t t i l ä i n e n“ (Väike hiiglane). Oma tuhandel leheküljel sisaldab see vist kõik võimalikud ja võimatud teated, mis koolinoorsugu võivad huvitada ja vanadelegi kirevaid maailma asju meelde tuletada — alates algebra formeleist ja lõpetades nüüdisilma seitsme imega, siiami keelenäitega ja soome stiiliõpetusega E. A. Saarimaalt! Ei, ei süiski! toimetajaks on tuntud noorsookasvataja Y. Karilas: filmikangelased puuduvad.

Lõppeffekt: Ajaloolisedki uusväljaanded näivad Soomes juba end tasuvat: ilmuvad faksiimiletrükiid L ö n n r o t i soome-rootsi hiiglasõnastikust ja „Soome kirjanduse isa“ Agricola „Uuest Testamendist“ ning teistest teostest, kokku umb. 2500 lk. Tehtagu järgi!

Aug. Anni.

Kirjanduslik ülevaade.

Jean Jacques Rousseau. Elulugu — Pedagoogilised vaated — Emil. Koostanud ja tõlkinud mag. phil. Hans Roos. Redigeerinud prof. P. Põld. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus, 1930. 228 lk. Hind 1 kr. 75 s. ja 2 kr. 25 s.

2. juulil 1928. a. pühitses kogu haritud maailm J. J. Rousseau 150. surmapäeva. Meil möödus see päev peaaegu tähelepanematult — kui vaikida mõnest ajalehe joonealusest. Tõsisema lugupidamise avaldisena tuleb märkida juba mõnelt ülikooli õppejõult (prof. G. Suits, prof. P. Põld) erikursustena peetud vastavaid loengute seeriaid ehk seminare — kuigi need piirdusid võrdlemisi kitsa akadeemilise ringkonnaga.

Teisiti ei saanud see meie oludes olla. Ei olnud meil Rousseau laialdaseks mälestamiseks „aeg täis“, Rousseau nimel puudus kõlapind Eestis.

Meie intelligentsi vanem põlv ammutas oma kultuurelamusi suurimal määral germaani lähteist. Kuid ei germaani rassi psüühilises struktuuris ega natsionaalses kinnisuses peitu liialt eeldusi Rousseau kultuseks. Balti-saksa registris on ta aga püsinud peamiselt kardetava revolutsionäärina.

Kuigi Rousseau oli ka tsaristlikul Venemaal mustas kirjas, seis ta ometi vene hingele niivõrt lähemal, et venelaste hulgas leidus mitmeid-setmeid Rousseau poolehoidjaid. Sel teel pääses venestunud Rousseau ilma kõrgete kaitsetollideta ometi mõndagi meie intelligentsi keskpõlvest mõjustama.

Noorema, Eesti ajal võrsuva põlve olukord on Rousseau tundmise suhtes palju ebasoodsamaks muutunud. Kuigi meil pole lähedast otsest sidet olnud romaani kultuuriga, pidi ometi enamik vene keskkooli abituriente mingil määral prantsuse keelt valdama. Eesti keskkoolis on prantsuse keel peaaegu täiesti atrofeerunud.

Peaviga peitub aga teisel. Vene keskkooli eestlasest õpilane võis viimastes kuues-viies klassis vabalt tarvitada venekeelset kirjandust. Rousseau'ist oli aga väärtuslikum hästi-halvasti tõlgitud; tema biograafiaid oli mitu olemas. Eesti keskkooli õpilane on „keeletu“, s. o. õppimise ajal ei valda ta ühtegi võõrkeelt niivõrt, et saaks kirjandust enam-vähem vabalt lugeda.

Maha arvatud mõni konserveeritud lehekülg üksikuis õpperaamatuis, ei leidunud kuni a. 1930 eesti keeles Rousseau'ist mitte kui midagi. Õpilasel puudus võimalus vastava kirjanduse lugemiseks; klassis käsitlemiseks ei saanud õpetaja sel alal laiaulatuslikumat referaati määrata...

Olgu see konkreetne kitsas juht vihjeks meie kasvava intelligentsi kultuurivaesuse hädaohu tähtsale põhjusele. Võetagu tõsiselt võõrkeeleküsimust keskkoolis. Avastatagu energilisemalt eestlasele ja eesti keelele maailma kultuurvarade salved.

Viimaselt seisukohalt oleme kõnealuse raamatu ilmumise puhul tänulikud nii mag. H. Roos'ile ja prof. P. Põllule kui ka Eesti Kirjanduse Seltsile.

Oma 150-a. sünnipäeva seisukohalt kaheaastase hilistumisega astub meie tuppä Jean Jacques Rousseau (28. VI 1712—2. VII 1778).

Ta tuleb pakase käest — XVIII sajandist.

1723. a. pühitseti Hispaania ja Prantsuse kuningakoja vahel pulmi: peokavasse paigutati 9 ketseri elusalt põletamine — noorpaa-riile rõõmuks... XVIII sajand — absolutismi hiilgeaeg: võimas kuningas — orjastatud rahvas; Pariis — maailma uhkus, provintside kurnamise arvel; väline toredus — sisemine tühjus; stiilis kuld ja valge — külm; nõiduslik Versailles — kus midagi ei tohtinud nii olla, nagu ta looduses tõelikult on... Usus valitses kalk formalism: õõn-saks vormiks olid tardunud sääraseidki protestliikumised nagu jansenism, puritanism, pietism. Lõpuks võidukas, quasi vabastav rationalism, kiriku ja usu halastamatu vaenlane, kel piisas julgust mõnikord ja muu seas monarhidelegi tõtt sekka ütelda — seegi kujuneb vaid skeptiliseks egoistlikuks ja aristokraatseks mõistuse absolutismiks, jaiseks formalismiks.

Külm oli elada, inimesel oli külm.

Säärasel polaartaustal tajume reljeefselt Rousseau gigantset suurust, looduse, emotsioonide apostli suurust.

Tuleb kahetseda, et H. Roos oma raamatus ei ole raatsinud peatuda mõnegi lehekülje ulatuses Rousseau aja — XVIII sajandi — kirjeldusel.

H. Roos'i raamat algab Rousseau lühikese eluloo ga — 25 leheküljel.

Ema surmaga lunastatud elu omandamine. Kuueaastane orvuke oma seiklur-isa liisakuga hommikuse pääsukeste sädistamiseni romaane lugemas. Muusikaharrastaja. Vaseurendaja õpilane. Hulkur. Ususalgaja. Preestriteseminari kasvandik. Pr. Warens'i armuke. Botaanik. Nootidesüsteemi reformaator. Veneetsia saatkonna sekretär. Viie lapse isa, kes nad kõik peale sündimist kasvatusmajadesse paigutab...

Vilkalt möödub meist geeniusse värvirohke elu.

Osalt lühidusest, osalt aga ühekülgseist allikaist tingituna on veidi siledaks lihvitud sisemise arengu vastuolud, on kergelt üle libisetud arengu negatiivsetest faasidest — võib-olla silmas pidades raamatu populariseerivat missiooni.

Elukäigu kirjeldusse põimituna on esitatud ülevaated Rousseau tähtsamatest teostest: „Uus Helois“ (= Héloïse, igatahes mitte Heloise, nagu raamatus järjekindlalt tarvitatud; olgu asetatud küsimärk ka tõlkijalt tarvitatud Emile=Emil transkriptsiooni puhul), „Ühiskondlikust lepingust“, „Pihtimused“.

Olgu näiteks mõned read viimase teose katkendi tõlkest: „Ma algan ettevõtet, millel pole olnud kunagi eeskuju ega ma leia kunagi järeltulijat. Ma tahan näidata oma kaaskodanikkudele (= semblables? J. T.) inimest tema täielikus loodustões, ja see inimene olen mina ise. Mina üksi. Ma tunnen oma südant ja ma tunnen inimesi... Puhugu viimsepäeva pasunad millal tahes, ma astun selle raamatuga kõige kõrgema kohtumõistja ette... Ma olen ennast täiesti näidanud nii, nagu olen: põlgamisväärt ja alatu, kui ma seda olin, ja hää, suuremeelne ning õilis, kui olin seda; ma olen paljastanud oma sisemuse nii, nagu Sa seda ise oled näinud, igavene Jumal“ (= Être éternel? J. T.).

Arutusel olev raamat esineb peamiselt meie vaese pedagoogilise literatuuri rikastajana. Sellega on mõistetav eriosa olemasolu — „Rousseau pedagoogilised vaated“ — 32 leheküljel.

Siin baseerub H. Roos P. Sakmann'i 198-leheküljelisel monograafial „Jean Jacques Rousseau“ (V köide F. Meiner'i kirjastusel

ilmuvast seeriast „Die grossen Erzieher“). Jäägu lahtiseks küsimused: miks on Rousseau pedagoogilisi vaateid esitatud ühe autori monograafia põhjal? kas ei oleks iseseisev süntees eelistatavam olnud? miks on just saksakeelne monograafia aluseks valitud? Juba kergemini on seletatav, miks saksakeelseist monograafiast P. Sakmann'i oma on valitud: teistega võrrelduna on ta elavamaid, Rousseau vaimule, isegi stiilile lähedasemaid. Sakmann on hoidunud sakslasele omasest põhjalikust süstematiseerimisest, — polnud ju Rousseau ise kuigi süstemaatiline.

H. Roos on P. Sakmann'i vastavat osa vähemalt korda viis lühendanud. Seejuures on toimitud n. ü. „krestomaatia meetodil“, nimelt on teatavad lõiked välja valitud ja need peaaegu või täielikult tõlgitud, ilma et jutumärgid eraldaksid tõlgitud osa refereeritust. (Ä propos: „sikusarvede“ ignoreerimine eksitab mujalgi, näiteks lk. 9-1 ei saa kuidagi ilma originaaliga võrdlemata kätte, kus E. Spranger'i mõtted lõpevad ja H. Roos'i omad algavad.)

Seesuguse katkendite pool-tõlke meetodiga on nähtavasti soovitud Sakmann'ile omast stiililist elavust säilitada. Ühtlasi on „käed vabaks“ jäetud stiili muuta. Kui H. Roos (lk. 34) kirjutab: „Selle raamatu omapärasus on palju enam ilmutuses, mis tema autor meile tahab anda uue kasvatuses sihi kohta“ („Das Originale des Buchs liegt vielmehr in der Offenbarung, die sein Verfasser uns geben will über ein neues Ziel aller Pädagogik“; P. Sakmann, lk. 56) — siis on see küll liiga vaba tõlge (vrd. minu sõrendusi!); kui aga H. Roos edasi kirjutab — „Päälle selle on Emil veel sotsiaalse reformi ja revolutsiooni kava“ („Der Emile ist auch ein soziales Reform- und Revolutionsprogramm“) — siis on siin mõte edasi antud Sakmann'ile vaevalt vastuvõetavalt.

Katkendite meetodiga ühenduses tekivad paratamatult mõnigi kord „tühjad kohad“. Samuti oleksid võinud välja jääda mõningad Sakmann'i originaalsed, kuid vaieldavad väljendised (näiteks: „uus antropoloogia ja uus eetika on see raamat [= Emil; J. T.] enam veel kui uus kasvatusõpetus“, lk. 34).

On võimalik asetada teisigi küsimärke. Nad ei takista aga tunnustamast, et lugeja saab küll mitte liialt süstemaatilise, kuid ometi konkreetse ja huviga loetava ülevaate Rousseau pedagoogilistest vaadetest: nii kasvatusideaalist, selle alustest kui ka kasvatusesüsteemist (intellektuaalne haridus, tahte- ja tundmustekasvatus; esteetiline, usuline, seksuaalne kasvatus; naise kasvatus).

Üksikul juhul on H. Roos P. Sakmann'i vaateid ometi täiendanud, näiteks naise kasvatuses küsimuses. Siin on H. R. libistunud, nagu seda biograafidega sagedasti juhtub, apoloogeedi ossa, on püüdnud Rousseau'd n. ü. puhtaks küürida. Ei ole midagi parata: viies „Emile'i“ raamat — naise kasvatuses — ei tee Rousseau'le erilist au. Sakmann tunnustab seda — vähemalt teatava piirini. Ta tunnustab, et Rousseau esitab naisküsimuses oma „Januse palet“, on maha jäänud mitte ainult 19. sajandi arengust, vaid peaaegu omastki ajast. Küll ei luba ta neid vaateid siiski „orientaalseteks“ nimetada. Rousseau vabanduseks väidab ta: naised, kellega Rousseau on kokku puutunud, ei olevat olnud täieväärtuslikumad oma soo esindajad. „Der stolze, altgermanische Frauentypus, wie er besonders schön in der nordischen Literatur unserer Tage wieder auflebt, liegt gänzlich ausserhalb seines Gesichtskreises“ (! Sakmann lk. 193. Kas väidaks Sakmann sedasama ka O. Weininger'i, P. J.

Möbius'e j. t. kohta?). H. Roos aga kirjutab (lk. 65) sõna-sõnalt: „Üksikasjades võib ta (= Rousseau; J. T.) eksida, aga kui ta tänapäev, 150 aastat päale oma surma, meid külastaks, siis oleks ta küll kõige suurem naiste õiguste eestvõitleja.“

Kuid olgu nii. Milleks vaielda paari lause pärast. Tegelikult on H. Roos üldiselt üsna õieti suhtunud Rousseau „naisekasvatuse“. Sest „Émile'i“ vastavast viiendast raamatust, mis 167 lehekülge, on ta tõlkimisevääriliseks pidanud ainult 18 lk. Mõistetav, et ta on jätnud tõlkimata Rousseau grotesksemad väljendused naise suhtes, nagu: „Ce principe établi, il s'ensuit que la femme est faite spécialement pour plaire à l'homme. Si l'homme doit lui plaire à son tour, c'est d'une nécessité moins directe... Si la femme est faite pour plaire et pour être subjuguée, elle doit se rendre agréable à l'homme au lieu de le provoquer...“ (J. J. Rousseau: Émile. Classiques Carnier, lk. 431).

Oleme siirdunud seega kõnesoleva raamatu kõige laialdasema osa juurde. Kolm veerandit raamatust, 150 lehekülge, on tõlge R. „Émile'ist“, teosest, mida W. Goethe õigusega nimetas „Naturevangelium der Erziehung“. Kõigist klassilistest teostest pedagoogika alal püsib „Émile“ tähtsuselt ja mõjult esimesel kohal.

Tänu prof. P. Põllule omandasime 1927. a. „Pestalozzi elavad sõnad“ — valiku katkendeid selle pedagoogi parematest töödest. Ka „Émile“ on tõlgitud katkendites.

Oleks küll olnud meile austav „Émile'i“ täieliku tõlke ilmumine. Kuid esiteks on see majanduslikult raskesti teostatav ja teiseks vaevalt otstarbekohane. Kes Rousseau'ga põhjalikult tegeleb, see valdab keeli; kes aga Rousseau'lt pedagoogilist äratust otsib, sellele jätkub katkenditest. Veel enam: täieliku originaali lugemine võiks väsitada, kui mitte tüüdata.

Rousseau, samuti kui Pestalozzi, elas ajajärgul, mil valitses kirjanduses maneer kirjutada liiga pikalt, venitatult, detailidega, liigsete kõrvalkäikudega. Pealegi ei arene Émile'i faabula esijoones paratamatult vajalikus kausaalses pidevuses, vaid voolab peamiselt kronoloogilises järjekorras. Meie silmadega nähtuna võib teose kui terviku kompositsioon lühenduste tõttu isegi võita, muutuda tihedamaks, kompaktsemaks, kuigi pudeneb hulk enam või vähem olulisi ja huvitavaid detaile.

Tõlgitud on prantsuskeelse „Classiques Carnier“ küllaltki usaldatava väljaande järele. Selles väljaandes sisaldab „Émile“ 596 lehekülge teksti. Omame sellega eestikeelses tõlkes umbes ¼ „Émile'ist“. Õige küll — vähevõitu.

Kuidas on valitud?

Valikul on usaldatud võrdlemisi täpsalt Hermann Walsemann'i. See Schleswig'i lütseumi direktor on koostanud pedagoogilise kres-tomaatia „Pädagogische Quellenschriften“ (I, II ja III. Carl Meyer, Berlin 1910), mis on saksakeelsete seas paremaid. H. Walsemann'i on valikul juhtinud klassikute mõtete väärtuslikkuse ja õpetlikkuse printsiibid. Kuigi need printsiibid on tunnustatavad, oleksime ometi soovinud täiendavalt suuremat immanentset tüüpilisuse rõhutamist ka eksimuste-vigade ja stiili alal. Oleksime meeleldi tahtnud tõlkes näha kohti nagu näiteks: „Une femme de Sparte avait cinq fils à l'armée et attendait des nouvelles de la bataille. Un ilote arrive; elle lui en demande en tremblant: „Vos cinq fils ont été tués. — Vil

esclave, t'ai-je demandé cela? — Nous avons gagné la victoire!“ La mère court au temple, et rend grâces aux dieux. Voilà la citoyenne...” (Émile, lk. 5—6).

Walsemann'i valikut on täiendatud kõige enam — ja üsna otsarbekohaselt — III raamatus. Käripimisega kõige enam liiga on teinud Walsemann IV raamatus, mis aga eestikeelses tõlkes on täiel legaliseeritud.

Olgu sellega: vaevalt leidub ju kolme inimest, kes valiku üksikasjades täielikult ühel nõul saaksid olla.

Lõpuks — kuidas on õnnestunud tõlge?

Jäägu filoloogide hooleks autoriteetne sõna ütelda tõlke puhtkeelilise ja stiililise õnnestumise suhtes. Siinkohal olgu märgitud suurem täpsuse vajalikkus mõtete ja mõistete sisu eestikeelses edasiandmises, kuigi tunnustame sel alal eesti pedagoogiliste pioneeride raskusi.

Võrrelgem näitena „Émile'i“ klassilise alguse algteksti tõlkega.

„Tout est bien sortant des mains de l'Auteur des choses, tout dégénère entre les mains de l'homme. Il force une terre à nourrir les productions d'une autre, un arbre à porter les fruits d'un autre; il mêle et confond les climats, les éléments, les saisons; il mutile son chien, son cheval, son esclave; il bouleverse tout, il défigure tout, il aime la difformité, les monstres; il ne veut rien tel que l'a fait la nature; pas même l'homme; il le faut dresser pour lui, comme un cheval de manège; il le faut contourner à sa mode, comme un arbre de son jardin...”

„Kõik on häa, mis tuleb Looja kätest, kõik hävib inimese kätes. Ta sunnib maad teise maa vilja kasvatama, puud teise puu vilja kandma; ta segab ilmastikud, elemendid, aastaajad; ta moonutab oma koera, oma hobuse, oma orja; ta paiskab kõik segi; ta moonutab kõik, armastab vormitut, koletisi; ta ei taha midagi seesugusena, nagu loodus on teinud, isegi inimest mitte; seda peab temale dresseerima nagu maneeži hobust; seda peab painutama tema moe järgi nagu vilja puud. (Minu sõrendused; J. T.)

Tuleb aga tunnustada, et tõlge on ladus ja kergesti loetav.

Avades eesti tare ukse J. J. Rousseau'le oleme avaldanud head tahet, tasuda oma auvõlg geeniuusele. Oleme teinud seda mitte kuidagi ainult pieteedi arvel. J. J. Rousseau on saanud meie jaoks elavamaks, kui ta on seda kunagi ennemalt olnud. Selgelt helisevad Rousseau elavad sõnad: „Inimesed, olge inimlikud, see on teie esimene kohus... Armastage lapse-iga, soodustage laste mängu, nende lõbustusi, nende armastusväärilist instinkti. Kes teist ei igatseks tagasi seda õnnelikku iga, kus naeratus hõljub huultel ja rahu täidab hinge?...“ (lk. 110).

Kel kõrvad on kuulda, see kuulgu!

Eesti kirjandus on rikastunud teosega, mis võiks kujuneda loetavamaks pedagoogiliseks raamatuks lastevanemate ringkonnas. Mõistetavalt ei tohiks ta puududa õpetajate isiklikus ja koolide kogudes ega rahvaraamatukogudes.

Juhan Tork

Eesti nüüdislüürika. Uuemate luuletajate värsipõimik. Koostanud Gustav Suits. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus, 1929. 288 lk. Hind 3 kr. 50 s.

Gustav Suits'u toimetatud „Eesti nüüdislüürika“ taotleb olla, nagu selgub pealkirjastki, moodsa luule koostis. Ometi pole see

mingi valik viimaste aastate parimast, vaid ülevaade lõpulejõudvast või juba lõpulejõudnud luuleajajärgust. Jälgija pilk kandub uusromantismi esimesi sihte rajava Ernst Enno' värssidest kuni sama voolu viimaste järelkõladeni noorurite Erni Hiir'e jt. värssõnastises.

Meie proosas loeme uusrealismi sissetungi iseseisvuse esimestest aastatest. A. Kivika „Jüripäev“ (1921), O. Luts'u „Andrese elukäik“ (1923), osalt ka A. H. Tammsaare' „Kõrboja peremees“ (1922) ja R. Rohu „Kurgsoo“ (1924) tähistavad lahtijõudmist uusromantismist. Kaugeltki mitte sama kiirusega ei jõudu luule lahtiromantismist. Kui kaua, võrreldes proosaga, püsis kinni meie luule ekspressionismiski! Kui ühel pool ainult paar novelli, siis teisel pool suur hulk ekspressionistlikkude ajalaulude kogusid! Ja hiljemini on proosa ikka püsinud tõelusele võrdlematult lähemal kui lüürika. Aga tunneme meigi lühikesest kirjandusloost, kui visalt läheb luule üldse realismiga kaasa. Eks valitsenud ju E. Wilde' ja E. Perterson'i realismi päevilgi luules üldiselt järelromantism. Ja Juhan Liiv'i realism — kui problemaatiliseks osutub see sageli, kuigi vaatleme Juhan Liivi kui realisti!

Alles kõige tänapäevasemas kaasaegsuses tabame lüürikastki jooni, mis on tõelusega sel määral seoses, et võime kõnelda realismist, uusajasusest või kuidas seda tahetakse nimetada. Kes teab ennustada tulevat, aga igatahes näib olevat lõpule jõudnud uusromantism ühes oma rahutu järellainetusega.

Kui tahetakse üksikasjalisemalt täpsustada „Eesti nüüdislüürikas“ haaratud ajajärku, siis laguneb üldsustava tunnussõnaga „uusromantism“ tähistatav aeg omakorda mitmeks eri taotlussihtidega ala-ajajühikuks. Kui palju mitmeti ristlevaid teid selle laia voolunimetuse piirides! Ernst Enno' vormikindluse ja -puhtuse arvel tundeentsust nõudlevast teedrajavast luulest jõuame „Noor-Eesti“ ajajärku. Isikliku elamuse väärtust tunnustavad viimase rühmituse esindajad Gustav Suits ja Villem Ridala samuti kui Ernst Ennogi, aga nad püüavad seda objektiviseerida ja leida sellele vastavat kindlat vormi. Enno ähmaste meeleolude valdkonnast satume varasemate nooreestlaste kargesse õhkkonda, Enno' vaiksete iseendasse minekust noore Suits'u ja hilisema Ridala' heroismi — kui palju erinevusi, selle järele, mis suunas teha läbilõige! „Noor-Eesti“ aegne immoralist Jaan Oks on jäänud oma väheste luuletistega esindamata ja seetõttu on jäänud see ajastu moraalselt taltsutatuks, kuigi nii Suits kui Ridala kumbki Ernst Enno kombel pole rõhutanud oma moralismi. Seevastu „Siuru“ alles oma uusromantilise immoralismi pillerkaari peabki! Aga mitte ainult H. Visnapuu' ja M. Under'i meelelisus ei märgi lahtiütlemist seniseist konventsionaalsusist, ka vormiliselt on hakatud samal ajal pidama varasemate nooreestlaste vormikindlust liiga kammitsevaks. Sama ajastu tõstab esile intellekti taltsutatud J. Semper'i ja provintsiaalselt idüllilise A. Adson'i. Pisut hiljemini, ajalaulude valitsuspäevil, võidavad laiema tähelepanu A. Alle, J. Barbarus, J. Kärner — tõsi küll, mitte just väga meie oludele kohandatud ühiskondlikkusega ja ekspressionistliku, pisut hüsteerilise ja üldise, kauge idealismiga (inimsus!). Pahupidi estetismiks on nimetatud selle ajajärgu luulet kandvat kunstilist maailmavaadet, meie lühiajalist ekspressionismi, tõeliselt on see uusromantismi viimseid heitlusi. Ei ole midagi muud ka Erni Hiir'e futurism, igasuguse mõiste kaotanud häälikukombinatsioonide puhas muusika. Rahutute otsiskluste (J. Schütz'i „R a h u t u s“ — kui tähenduslik pealkiri!)

kõrval kajastavad nii nooremad (ka senini veel mainimata, antoloogias esinev V. Adams) kui ka vanemad oma luules taltumist. — Nii siis: 13 luuletajat ja vähemalt samavõrt erilisi teid, kui edasi tungida üksikasjus!

Valikuküsimus on lahendatud ses antoloogias Gustav Suits'u poolt üldiselt õnnelikult. Isikute valiku suhtes on ju kahju Jaan Oksa puudumisest, kes, kuigi ta pole luule alal andnud vahest nii küpse kui proosas, ajajärgu luuleilmet siiski oleks täiendanud huvitava joonekese võrra. Juba tõsisema lünga sünnitab Hendrik Adamson'i väljajäte, sest see luuletajanimi pole siiski mitte ainult A. Adson'i murdeluule jäljendaja oma, vaid kuulub ikkagi omapärase tee rajajale. Teiste nooremate luuletajate (J. Jaik, E. Nukk, K. Ehrmann jt.) kõrvalejätmine on antoloogia tasemele tulnud muidugi eneminim kasuks kui kahjuks. Teose toimetaja on eelistanudki rohkem vähemat luuletajate hulka suurema ja ülevaatliskuma luuletiste arvuga, nagu ta kirjutab antoloogia saatesõnas: „Kuid varutud lehekülgedel ulatuses olen pigemini eelistanud vähemat autorite arvu ülevaatlikkude värsirühmadega kui hulka nimesid hälbimiseni killunevate isikuradadega. Ärgu nähku keegi niisuguses võtmises-jätmises ühtede üle- ja teiste allahindamist. „Eesti nüüdislütürika“ põimikut saab ju veel laiendada ja täiendada teises trükis, kui seda peaks vajutama“ (lk. 11).

Kahtlemata veel suuremad raskused kui isikute valikuga on olnud iga isikut esindavate luuletiste valikuga. Nagu selgub, pole „niipalju rõhku pandud võimalikkude ja võimatute äärmuskatsete kokkuotsimisele kui iga esindatud *persona poetae* arenguliste olemusjoonte kokkuvõttele“ (lk. 10). Aga siiski jääb mõnelgi juhul võimalusi vastu vaielda, mitte alati ei leia kas või neid luuletisi, mis varemalt on arvustuse poolt esile tõstetud autorile iseloomulikkudena ja väärtuslikkudena. Ei leia näiteks omaaegse arvustuse kiidetud Ernst Enno luuletist „Hõõgumine“, ei leia ka sama autori maailmavaadet ilmekalt kajastavat „Meil kõigil ühine on pulmapidu ees“, mille H. Visnapuu on esile tõstnud nii oma erikirjutises Ernst Enno'st kui ka vastavas „Eesti biograafilise leksikoni“ artiklis. Ka teiste luuletajate puhul võiks tihtigi vastu vaielda, mõnikord olemasolevat mitte just hädatarvilikuks pidades, mõnikord mõnda puuduvat näha tahtes. Kui veel näidet tarvis, siis võiks mainida sedagi, et J. Semper'ilt puudub siin ainuke „E. Biogr. leksikonis“ näitena toodud luuletis „Veduri enesetapp“, mida autor isegi on esile tõstnud avalikuks ettekaneks. Aga üldiselt võib Suits'u valikut siiski usaldada, sest vaevalt ongi võimalik ses küsimuses eriarvamustest mööda pääseda. Kui õnnelik on Suits'u valik, selgub eriti ilmekalt, kui võrrelda ses kogus toodud näiteid pisut varemini ilmunud I. Severjanin'i tõlkeantoloogia „Поэты Эстония“ uuema luule esindusega.

Üksikuid luuletisi algtekstiga võrreldes leidub paiguti üllatavalt põhjalikke parandusi ja muudatusi, aga et tegemist on kaasaegsete luuletajatega ja oletada võib nende ja toimetaja vahel kokkulepet, siis ei kuulu need lähema hinnangu ja eritluse alla.

Meie luule taset on peetud kõrgemaks kui teiste kirjandusalade oma; nüüd on valitud sest kõrgetasemelisest parim ja koondatud „Eesti nüüdislütürikasse“. See on siis meie senise kirjanduse tipp-saavutus. Ja kuigi päevahuvid on pöördunud luulest kõrvale, erapooletu otsustaja on sunnitud seda möönma.

O. Urgart.

Anna Haava: Siiski on elu ilus. R. Kivi kirjastus. 1930.
95 lk. Hind 2 kr. 75 s.

Anna Haavalt uus luuletistekogu — nagu mingi erilise eelarvamusega võtad selle kätte. Ajuti on Haava avaldunud üksikute luuletistega siin-seal naiste-ajakirjus, milliseist esinemisist on jäänud kuidagi mulje suurest pingutamisest. Anna Haava ei taha veel olla vana, ei taha vähemalt olla nagu teised vanad, kes tihti trotsivad noori, ei, ta kaldub küll juba õpetama ja moraliseerima, kuid ta üksikud vihjed, ta püüded, tahaksin öelda — pingutused näiteks vormi alal sunnivad arvama, et ta kuidagi püüab, tahab õigustada, mõista noori. Meie kujutuse, meie kirjanduse Anna Haavast on aga kõigele vaatamata õige vähe järgi jäänud. Ainult mõnel üksikul hetkel, mõnest stroofist või lausest purskub veel endist tuld, — needki pursked tahavad kaduda liiga sunnitud ja konarlikku vormi ning igavasse rütmipuudusse.

Käesolev kogu, mis nii tihti põimitud lõppuaimavate, tihti isegi kiuslikult ihkavate helidega, äratab rohkem huvi vahest kirjandusloolasele kui lugejale; jääb mulje, kui oleks see just eriti avaldatudki esimesile, sest see on kui luuletaja enese saatuskäikude paratamatusetunne, õigusetunnistus, protest, alistumine. Mitmed luuletised ei sunnigi teiste vooruste pärast enestele tähelepanu pöörama. Ning lõpuks tunned ikkagi, et Anna Haava on ometi — vana, seda enam, et ta seda isegi tunnistab, olgugi hoidudes otsekohe sõnaga nime tamast, — kuidas ei tahaks minagi seda otsekohe öelda, et mitte võib-olla haavata seda hinge, kes nii väga püüab olla meiega, noortega.

Et teoses just peatähelepanu on pööratud luuletaja enese olemise traagikale, võitlusile, tõekspidamisile, püüame mõista, mis on luuletajal ses asjas meile öelda.

Tal on varjatult, kuid valusalt paljudelegi etteheiteid, võitlust enesega, kas andestada „neile“ või mitte. Kes tunduvad „nende“ all? Siin on kõik n. n. inimesed, kogu see kihav, maskeeritud ümb-ruskond, kellest mõned, ah ainult mõned, julgevad oma näoga „kohtlastlaadi“ (lk. 75) olla; siin on kibedusetunne elatud viletsuseajast, siin on mahajäetusetunne, paratamatusetunne, kuis sa ometi pead maha jääma. Ootaks kui kõigilt „neilt“ tänu, aga — seal ei luba jälle uhkus, kui vaese ainus voorus, leppida vähimagi tänuga, — isegi see tunduks armuannina, sest kõik näivad temale otsa irvitavat: „Sinu aeg on möödas.“ Siis hüüab ta kiuslikult: „Võtke ka lauliku-pärg, ärge austage!“ ... Ent siin ka andestaks ta kõigile kõike, siin paluks ta andestust kõigilt, kellele tema kunagi on valu teinud. Siiski ei suundu, ei riiva ta avaldused, mis tunduvad kohati liiga selgesti ja on lastud tunduda luigelauluna, mitte korrakski elutüdimusse, ei, kiuslikult „siiski on elu ilus“, mida mäletame ka ta varasemaist luuletisist (näit. „Noored raugad“ j. t.). Mõistame, kui valusalt mõtetuna tundub temale praeguste noorte eluhülgamine, kergemeelsete noorte oma, kes õieti pole veel eluraskusi puudutanudki. Kuis võib aga tema veel noorile hõisata, tema — kaugeneja, kel ka nii palju kaevata? — Temal on ometi lootus, elumõtte kõrgus, usk ülemaisesse, mis, eriti ta haigla-avaldusis, suundub vägeva Jumala poole. Nagu ühes sellega kerkib temasse sinne kodutusetunne. Ta ütleb (lk. 19): „Kui saaks mullegi kord kodu“, teisel (lk. 44): „Kui oleks mul koobaski mäe sees — kas saaksin siis terveks mu igatsusest?“ Vahel tungib see motiiv esile valusa karjena: „Ma tunnen inimesi, kel k o d u on.“ Nii neid kaebeid kõigile ja „sinule“, peaaegu läbi

teose, ja me unustame ajuti luuletajat uskumast, kuid veel „siiski elu ilus on“; ajuti lõikuvad need kaebed hinge valusalt, süümõistmisena, aga me ei tea, kuid aidata. „Üksinduslaulus“ (lk. 24) tunneb ta ise, kuid ta ometi kaugeneb inimesist, võõrdub ilmast, ja küsib selle järele tagasi nähes (lk. 25): „Kas see siis oligi elu? See põgus ja rahutu unenägu.“ Ent ta isegi suudab rahuneda, võidab jälle kaine mõte paratamatusest ja nukker usk t a e v a s i s s e. Sealt leiab ta kodugi: „Mul on tare taeva all, Ümber tare pilvivall, Seinte turbeks tuuled suured, Varjuks marumühinad“ — kogu ilm, loodus võib olla ta koduks. Tema, olgugi et tundes end pisukese kübemekesena suures ruumis, ometi ka see pisuke kübemeke põleb, leegib. Ta tahab olla ise Jumalana — üksi ja vaba! Kui tahakski andestada kõigile, aga „mul on ilmalik süda, mis ei saa“.

Oigu kuis on: Anna Haavalt sooviks veel pigemini vanamoelist, lihtsakuulist, kuid endisehingelist värssi, nüüdsed püüded, pingutused uue riimiga, uue värsivormiga on liiga võõrad, külmad. Kas ma eksin, aga ma mõtlen, selle ga ei maksaks Anna Haaval karta mahajäämist — noorimadki noored tunnevad küllalt ta jõudu ta lihtsais sõnus, — õieti need ongi Anna Haava sõnad! Äsjases kogus on veel vaid mõni laul selline pehmekõlaline ja meeldiv. Näit. „Ja tõuseks siis rõõm“ (lk. 21):

Kuis tooksin, oh, tasahellu
Kõik okkad su südamest,
Mis elu eksihelgil
On langend minu käest. —

Ning edasi:

Ja tõuseks siis rõõm ja paitaks
Meid kahte, kannatand last,
Kes haarand vaid okkaid ja pilland
Kõik lilled üksteise käest.

Sellisenä mõjub veel „Mul on tare taeva all“ (lk. 35) ja üksikuid kohti mujalt. Ka tema huumorimeel, mis varem inigi ajuti nii meeldivana on esinenud, pole unustunud („Nii umbes...“ lk. 61 j. m.).

Keele kohta ei taha palju öelda. Rõõmustavana muidugi peab austama Anna Haava püüet teistega kaasas käia, aga teinekord tõuseb tõepoolest selline mõte — kuis tunnistada — need uus- ja võõrsõnad ei sobi enamalt jaolt kuidagi Anna Haava tunnetisiga; mispärast — ei tea isegi, pole neid kunagi tarvitatud vales kohal või nii, aga — ometi tunned seda. Isegi soovid: tarvitaks ta neid vähem! Selline tunne on minusse kerkinud vaid Anna Haava lugemisel ja iga kord, viimaseil üksikuilgi esinemisel ajakirjus. Vahel on ka ebameeldivaid vigu, näit. harmonii, sümfoonia pro harmoonia, sümfoonia. Samuti esineb liiga konarlikke tuletisi, nagu: kõiduta („Aga mind ei kõiduta ükski surm ei võim“), kõikjas (pro kõiksus?), õnnesalt, tundelus, surmsa (nom. surmas?), aulsa (nom. aulas?), vaenjased (pro vaenulised?) jne. Lk. 80 esineb:

Suust suhu käib kohav suur vägev as viis!
Nii laulab ja jutustab talve hiis.

Mispärast vägev as viis? Ka riimirea rütmi pärast poleks see vajalik. — Parimate luuletistena kogus võiks mainida: „Maise mu elu ääre pääl“, „Ja tõuseks siis rõõm“, „Mul on tare taeva all“, „Läbi süngava sügisöö“ (kohati), „Kevad on jälle tulnud“ j. t. Mainigem veel hea tõlkena Schiller'i „Wilhelm Tell'ist“ „Jää jumalaga“.

Kokku võttes võiks ütelda: Viimases luuletistekogus esitab Anna Haava vähem otsekohest luulet, rohkem enese hinge otsekohe natuuras. See kogu tundub ajuti lõpparve tegemisenä eluga, kõõgega, selgumata veel talle eneselegi, kuis, milliselt, mida andestada või milles tunneb ta endale veel võlgnikke. Kõiki ta kaebeid ei oska tajuda, võib-olla mõistab neid täielikult vaid see, kes põhjani tunneks ta viimase aja kodanliku elu muresid. Endist pehmekõlalist Anna Haava luulet on siin õige vähe ja need vähesedki esinemised roiduvad üldisega liiga sunnitud ning hingetusse vormi.

S. Russ.

Mihkel Aitsam: **Maakuld**. Rahvatükk 4 vaatuses. Eesti Haridusliidu kirjastus Tartus, 1930. 120 lk. Hind 2 kr.

Ülalmainitu on esimene Haridusliidu kirjastuse toode, mis kannab oma õiget ala-pealkirja „rahvatükk“, kuigi ka siin on, kas meelega või eksikombel, kaanele trükitud nõudlikumalt: „Näidend neljas vaatuses“. Haridusliidu näidenditevõistlus ja sellest võrsunud näidendite kirjastus on välja kasvanud maa-näitelavade tarvete rahuldamisest. Ka määrab see seal ilmunud näidendite üldilme ja kunstilise taseme. Kuigi autorid nõudlikult deklareerivad oma teoseid „draamadeks“ jne., on need siiski maa ja provintsilinnade lavadele mõeldud rahvatükkid, millistena neid tuleb võtta ka arvustuses. Suuri kunstilisi väärtusi sel puhul otsida oleks mõttetu, kuid rahuldavat ja lõbusat lavatükki siiski, mis täidaks korralikult ka oma rahvuspedagoogilised ülesanded.

„Maakuld“ tundub olevat tellitud pala (mõneks meie riigi iseseisvuse mälestamise puhuks), kus tellimise täitja on oma ülesandega rahuldavalt hakkama saanud. Me teame, et Mihkel Aitsam on selliseid tellimisi varemaltki korralikult rahuldanud, täites iseseisvusepüha peo-õhtu kava tubli patriootilise annusega, millel pole kunstipärase kirjandusega midagi ühist, kuid mis täidab siiski oma ülesande. Käesolevatki teost tuleb esijoonel soovitada antipatriootidele, et nad selle najal võiksid oma seisukohti revideerida ning ümber hinnata. See on käesoleva teose peamõte, mille esiletoomiseks autor palju vaeva näeb. Saksa okupatsioonivägede sõdurid Meier ja Hoff peavad külas käima „eier ja specki“ röövimas, punased peavad Laanemetsa talu puhtaks rüüstama ja vanaperemehe Mardi peaaegu üles pooma, enne kui see tuleb arusaamisele, et vabadussõda on vaja toetada ja omagi poeg Elmar vaja sõtta saata, aga mitte väejooksikuna laukarabasse nahka hoidma. See on autori mõte või teose pea-idee, mida serveeritakse selles näidendis, ja autor saavutab selle traagilise kolmanda vaatuse lõppplausega (lk. 97).

Seega võiks teos lõppedagi. Kuid iga kangelane vajab oma tasu ja nii ka siin. Pealegi oleks teos vaja lõpetada lõbusalt. Teoseideeline kangelane, Eesti polgu ohvitser Endel Kulno, kes okupatsiooni raskel ajal teenib enesevarjamise ülesandega talusulasena Laanemetsal, on armastama hakanud oma isanda tüdruku Luulet, kes oli ka lahingus tema vaimustatud kaaslaseks. Neljandas vaatuses tulebki Kulno müstilises teekäija-maskis Laanemetsa noorperemehe pulmapeole oma igatsetu järele ja viibki selle peale armastuse ning truuduse tuleproovi oma asunikutalu perenaiseks.

Autor on asetanud tüübid kahte leeri. Ühed on tulised patriootid, endaohverdajad isamaa-armastajad ja kaitsjad: leitnant Kulno, peretütar Luule, kes paneb selga sõdurirõivad ning rakmed, karjane

Juss ja käsitööline Kärner. Teised on kahtlejad, nahahoidjad, pelgurid: Laanemetsa pärisperemees Mart oma poja Elmariga. Ülejäänud on neutraalsed, vajalik illustratsioon tüki tehniliseks läbiviimiseks, lõbusamakstegemiseks.

Esimeses ja viimases vaatuses on autor kaldunud liialdustesse, mis röövivad tükilt reaalse usutavuse ja teevad ta rahvuslikuks kometiks. Kanajant metsas on mäng, millega kuidagi võiks leppida, kuid peosaalist publiku seast tegelaste pulmakutsumine on vahest meiegi maaoludes natuke suur liialdus. See annab tükile käesoleval juhul liiga palaganliku ilme. Nähtavasti on autor tahtnud siin tabada publiku naerusoont, kui ta viimases vaatuses asetab Kärneri ja Kitse saali, oma raha eest laseb tulla Laanemetsa noorperemehe pulmi vaatama ja neid siis tantsu ning õlut norida. Kahtlemata suudabki ta lihtsameelse vaatleja juures saavutada oma eesmärgi, kuid teosele oleks olnud kasuks, kui selline katse oleks ära jäänud, sest need kaks tüüpi kõditavad muidugi küllalt juba lihtsameelse vaataja naerunärve.

P. Hamburg.

Helene Ranna: **Keha ja vaim.** „Looduse“ 1930. a. romaanivõistlusel I auhinnaga kroonitud. K.-ü. „Loodus“ Tartus. 447 lk. Hind 8 kr. 50 s.

J. Lapp: **Vabaduse eest.** Romaan. „Looduse“ 1930. a. romaani-võistlusel II auhinnaga kroonitud. K.-ü. „Loodus“ Tartus. 416 lk. Hind 8 kr. 50 s.

Pedro Krusten: **Õilis vale.** Romaan. „Looduse“ 1930. a. romaani-võistlusel III auhinnaga kroonitud. K.-ü. „Loodus“ Tartus. 271 lk. Hind 5 kr. 50 s.

Valter Uibopuu: **Suletud ring.** Romaan. K.-ü. „Loodus“ Tartus, 1930. 248 lk. Hind 1 kr.

Neli ülalnimetatud romaani ongi kogu toodang, mis andis „Looduse“ tänavuaastane võistlus: kolm kroonitud ja üks ülejäänuna.

Iseloomulikuks tohiks lugeda neil võistlustel juba teist aastat korduvat nähtust, et eelmisel aastal kõlgastena kõrvale heidetute hulgast leitakse järgmisel aastal just see kõige suurem tera! Nii oli see A. Kirsimäe „Puhastustulega“ ja nii olla see tänavu ka Helene Ranna „Keha ja vaimuga“, mis on mõlemad varemil aastail praaki langenud ja hiljemini esimene mullu, teine tänavu esimese auhinnaga kroonitud.

Tänavu on võistlejate hulgas vaid üks täiesti uus nimi ja seegi kuulub naisele, — esmakordne nähis Eestis aset leidnud kirjandusliikude võistluste kestes.

„Looduse“ võistlustelt väljunud neljast teosest on uue ainega esinevad vaid esimene ja viimane, kuna aga teine on täiesti epigooniline teos ja kolmas osutub ebaõnnestunud katseks eesti kõrgema haridusega intelligentsi elamisse pilguheitel, sest meil on ilmunud selles ainetikus juba varemalt teistelt kirjanikkudelt paremini õnnestunud teoseid.

Meie maa ühiskondlikus elus on saanud juba kaunis tavaliseks nähiseks, et õpetajanna abiellub mõne täitsa harimatu külapoisiga. Selliste haridusliikude vaheseintega abielu on andnudki Helene Ranna'le ta romaani „Keha ja vaimu“ sündmustiku. Romaani

esimene osa ei kannu küll mingit pealkirja, aga kindlasti on sellena mõeldud üld-pealkirja esimene sõna. Kogu üld-pealkiri ise aga tundub veidi trafareetlikult programmi väljendavana, olles sealjuures vanamoeliselt ja koguni koolmeisterlikult lausa-ütlev.

Kahtlemata on autor oma romaanis kasustanud väga palju maa-õpetajannade elu vaatlemiste kogemusi. Õpetajannad, kes asuvad Saaremaa üksilduses, peavad juba olude sunnil leppima, kui nende printsiks — autor ise tarvitab seda sõna minavormis kirjutatud romaanis — osutub väliseltki „intelligentsem“ külapoiss, mis polegi nii paha järeldsõja-aegseil meestevaesel ajal, nagu see lõpuks selgub Helene Rannagi romaanist. Aga autor ei põhjenda oma muidu nii realistlikus teoses Ilmar Marras'e ja August Rannik'u abiellumist olude ja maa-üksildusega, vaid tema naiskangelane lähtub vägagi autokraatselt oma puht-teoreetilisel seisukohalt: haritud neiu peab abielluma haritud mehega. Sellest lausa raamatulisest lähtekohast algavadki Ilmataril, alias Ilmal, romaanis enam mõttelises kui hingelises suunas arendatud võitlused iseenesega, mis, kui arvestada autori lähtekohta ja selle arengu suunda, ei võigi teisiti lõppeda kui „keha“, s. o. August Ranniku võiduga ehk teiste sõnadega preili Marrase ja August Ranniku abieluga. Ilma Marrase mõtiskelud küll ei leegitse, ja veelgi vähem loidavad nad sisemise tule kuumusest, kuid neil ei puudu siiski veendumuse järjekindel ja paras tõus, mis muudab nad täiesti loetavateks, kohati koguni päris headekski: püsisid reaalsel alusel on autor suutnud ning osanud väljendada oma peategelase mõttekäiku küllalt voolavalt, mis omakorda haarabki lugejat. Samuti õnnestuvad autoril elus nähtud maa-inimeste kujude kunstiliseltki usutav edasiand ja hingestamine. Need ongi selle teose väärikamad omadused ja ainult nende kahe väärtusliku küljega kahjuks piirduvadki romaani esimese osa väärtused.

Ent kui needki omadused oleksid leidnud vastava välise kuju, kui nende sõnastus oleks stiililt suutnud tõusta kõrgemale ajalehekeskmisest keelest, kui mõttekäändudele oleks vastanud keeleline nõtkuv painduvus väljendustes, kui autoril oleks olnud midagigi oma keeles ja stiilis, siis oleks see teos olnud vägagi hea oma esimeses osas.

Teises osas, mis tahab tõsta Toivo Saat'i vaimu ja vaimsuse otse kristuslikule aujärjele, on autorit tabanud täieline ebaõnnestumine. Noore algajana on Helene Ranna võtnud siin liiga kõrge noodi, kui tahab ülendada oma armastuse vaimu ja vaimsuse sellisele kõrgele astmele. Seesugune katse oleks nõudnud autorilt eneselt suuremat vaimsust ja filosoofilist lendu, suuremat, kui leidub seda vaevalt üheski algajas; vähemalt ei tea kirjandusteadus selliseid nähtusi, et noor autor oleks andnud juba oma esikteoses mingi haarava filosoofilise aate kunstilise kehastuse. Asjata oleks siis seda hakata ootama Eestiski Saaremaa külaõpetajannalt ja esimese kursuse üliõpilannalt. Või tuleb siiski õigeks võtta see muigav mõttekild, et üliõpilane on alati esimesel kursusel olles kõige targem, kuna ta alles hiljemini taipab märgata, kuid esimesel kursusel avastatud tarkused varikujudeks kokku sulavad?

Helene Ranna peategelase Ilma Ranniku väitlused Toivo Saat'iga on naiivselt venitatud, sundides alguses muigama, kuid siis paneb nende kõneluste tekitatud igavus vihastuma ning suure tahtejõu pingutusega suudad jätkata lugemist, kuni jõuad välja puht kahekõnede rägastikust mingile sündmustikule, mis muutub nüüd kas romantiliselt kangelaslikuks, nagu Ilma päästmine uppumissurmast, või

jälle naiivselt ideaalitsevaks. Viimast laadi kujutiste paisutamiseks vajalise jõulisuseni pole autoril nähtavasti tarvilit loovat pinevust, kuna Helene Ranna kirjanduslikud võimised tema arengu praegusel astmel võimaldavad autorile põimida kujutatavaks jutustuseks neid esemeid, mis on andnud autorile reaali-eluline pind või jälle memuaariline eneseanalüüs. Kus aga autor lahkub kahelt nimetatud aluselt ja kaldub loova fantaasia valdkondadesse, seal kaotab ta juba kunstiliselt vajalise orienteerumisoskuse ja rabeleb eksiradadel, seal on ta saamatu ja muutub oma kirjanduslikes sõnastuskatseis täiesti võimetuks ja võimatuks.

Ainult teatud muheleva üleolekuga võime jälgida teise osa lapselikke naiivsusi ideaalitsemistes nii kodumaal kui ka võõrsil, Helsingis Toivo ema juures viibimisel. Autor ei suuda anda realselt usutatavat ilmet ka järgnevatele kujutistele kodumaal, nimelt Ilma ja Augusti vahelistele suhtumistele, nagu pole seda ka Toivo vaimu mõjustatud rasedaksjäämises ja lapsesünnitamises, mis on sama ebausutav, nagu on seda Ilma enesegi vaimline ümbersündimine. See kõik ei sobi ega kuulu romaani, mis arenes oma esimeses osas täitsa realistlikult, kujutades maa ja küla elu ning tüüpe.

Romaani kogu teine osa aga pole muud kui Ilma abielu kriisi omagugene vastukajastus ja viimase kõlapinnaks uuesti tärpanud unistused, mille esemeks on juba esimeses osas möödudes riivatud prints, Soomest tulnud Toivo Saat, kelle kujutamise ja Ilmaga suhete arengu on noor autor ise oma idealismiga liialt üle soolanud ja sellega rikkunud võrdlemisi õnnelikult alustatud romaani. Kui Toivos poleks tahetud anda vaimu mingi ekstrakti kujul, leppides vaid vaimsete huvidega keskkooliõpetaja kujuga, mis Toivo Saat tõepoolest ka on, ning lastud areneda Ilma ja Toivo vahel tekkinud armastusel maisemas suunas, siis poleks autor mitte üksi saavutanud kooskõla romaani kahe osa vahel, vaid ta oleks muutnud ka romaani teise osa kunstiliselt usutatavaks. Praegusel kujul on autor aga ise tapnud oma teose idaneda võivad väärtused quasi-vaimulise pühkme ning prahiga, millega noor kirjanik ise lämmatab kogu elulise oma romaani teises osas, kuigi seda elulist ei tule mõista just „Mikumärdi“ seksuaalsuse mõttes ja suunas.

Johannes Lapp on katsetanud meie kirjanduses juba varemalt oma „Nooruse“ nimelise novellikoguga. Käesolev „Vabaduse eest“ on seega autori teine raamat. Kui nende ridade kirjutaja tähendas omal ajal „Nooruse“ üle kirjutades, et selles leidub mõnigi õnnestunud üksikpilt ja kujutus, mis oma värskusega võidab autorile lugeja poolehoidu, kuigi vaid lühikeseks ajaks, siis ei saa sellele üld-iseloomustusele palju uut juurde lisada. Kõige pealt peab selgelt väljendama, et J. Lappil puudub praegu absoluutselt oskus rakendada oma tegelasi tervikuliseks sündmuseks pikemas romaanis. Kui sel autoril kirjanduslikul alal midagi võib õnnestuda, siis ainult lühinovellis, milles kõik piirdub üksiku episoodi kirjeldusega

Teiseks on J. Lapp praegu veel väga mitme tuule käes kõikumane: välismõjud teistelt kirjanikelt on niivõrt suured, et need painutavad ta selgesti oma hukutava mõju alla. Kõnealuseski teoses on J. Lappil olnud kirjanduslikeks teejuhtideks kaks nii vastandlikku kirjanikku, nagu Tammsaare oma „Tõe ja õigusega“ ja Jaroslav Hašek oma „Vahva sõdur Švejk'iga“. Esimene on inspireerinud kõnealuse romaani algust, Jaak Kruusamäe kõrtsimehe-põlve ning päevade kirjeldust enne vabadussõda. Romaani sõja-aegne osa aga liigub Haški tähe all, ilma et ta sealjuures suudaks omandada tšehhi kirjaniku vai-

mukust ja inimsuse aatelist kõrgust, kõnelemata Haški pilkelisest vahedusest. See on nimelt lahja ja vesiselt sinine eesti sõjakirjandus, mis on nagu läbi piimatalituse masinate aetud piim, mille serveerib meile Lapp võrreldes Haški mahlakusega. Isegi ropendused on samalaadselt masindatud.

Romaani sündmustiku ainsaks sidujaks on Kruusamäe perekonna kaks põlve, kes mõlemad on kõigiti kanged mehed, kui neil tegemist on teiste meestega, aga kui nad kohtavad oma elutee alul naisi, siis on nad arad ja saamatud, jättes algatuse õrnemale soole, kes siis neid mehi kosibki.

Vana Jaak on sündinud kõrtsis ja kasvab üles talus, mille on isa ostanud kuskil Lõuna-Mulgimaal. Juba noorukesena on ta armunud naabritalu tütrese, kuid temaga abiellub aktiivsem teine neiu, kes oskab noormehe ära meelitada selle sõna tavalisemas mõttes. Naabritalu istumajäänud Grete katsub end uputada jõkke, kuid Jaak päästab ta jõepõhjust — naiseks vigasele rätsepale. Mõlemad abielus, tekib Jaagul Gretega — ehk nüüd juba Kröödaga — intiimne vahekord, mille tagajärjel sünnib Kröödale tütar. Jaagul on oma seaduslikust abielust poeg. Viimane ongi vabadussõja sõdurina romaani teise osa peategelaseks, kes on sõjas eeskujulik ja vapper, noomib läbi ohvitserigi, kui see laseb üles puua oma lihase venna, teadmata, et see on ta vend. Karske ja kaine on see noor Kruusamägi ka Valgas avalikus majas. Päris eeskujulik poiss!

Romaani kolmandas osas jutustatakse, kuidas käib noore Kruusamäe käsi, kui ta peale vabadussõjast vabanemist saabub oma kodutallu ühekäelise sõjainvaliidina ja murtud südamega, sest et ta haigemajas saab kuulda, et neiu, keda ta armastas, on tema — võõrasõde. Seda armastust nägi meeleldi ka vana Jaak, keda ei heiduta sugugi asjaolu, et mõlemad on tema omad lapsed. Selle tavaliselt täitsa võimatuks loetud õe-venna abielu seletab Jaak oma seaduslikule naisele lihtsamast lihtsalt: keegi ei leia midagi liimist lahti olevat, kui karjas on Punik Kirjaku sünnitanud ja viimane sünnitab samalt isalt härgvasika, kes ise saab jälle oma vanaema meheks. Sellise pullilehma loogika järele sünnibki selles romaanis hiljemini abiellumine. Kuigi Krööda tütar teab ja kõneleb seda ka noorele Kruusamäele, et neil on ühine isa vana Jaagu näol, jätab ta siiski maha arsti, kes teda armastab, seda külakoolis käinud neidu, kelle laseb J. Lapp oma poeetilises vabaduses saada halastajaks õeks, kuna noor Kruusamägi jälle ütleb üles oma kihlatud mõrsjale, suure talu ja veski ainuke sele pärijannale, niipea kui aga ilmub koju ta poolõde vabana tohtri mõrsjaseisusest. Siin ei hooli realistlik J. Lapp tõsioludest põrmugi, sest et need on muutunud segavaks tema tegelastele!

Ka pole J. Lapi mälu kuigi järjekindel: ta jutustab lühidalt ära mõne sündmuse, laseb sellest mõnda tegelast osagi võtta, et siis hiljemini uuesti seda oma lugejale korrata. Näiteks uputamislugu.

J. Lapi kaks peategelast, alguses Jaak Kruusamägi ja teises osas peale vana Jaagu ka tema poeg, peavad siduma oma isikutega selle romaani sündmustiku üheks tervikuks. Ometi pole kumbki neist nii jõuline, et suudaks seda teostada, ja kogu romaan killustub üksikuiks piltideks, mis ripnevad lubamata lõdvalt üksteise küljes ja pole oma ulatuselt kaugeltki proportsionaalsed: mõni kõrvaline tegelane, nagu ohvitser Liigus, nõuab enesele liiga palju tähelepanu, kuna peategelased jäävad koguni varju, nagu Jaak Kruusamägi, kelle vaprus

enamlaste poolt kavatsetud mahalaskmise katsel ja hakkamasaamine mitme enamlasega oleks vajanud tarvilist jätku Jaagu frondilviibimise ajajärgust, millest me ei kuule aga vähematki. Tahtmata jääb tunne, et autor toob Jaagu frondilt tagasi vaid selleks, et ta võiks oma elupäevade õhtul abielluda oma esimese armastuse ning pärasitise armukese Kröödaga ja lüüa tantsu enese ja poja pulmas, kuna varemalt koristas autor ta frondile jälle ainult selleks, et kirjanikul oleks mahti jutustada teistest tegelastest.

Autor kannatab üldiselt lobisemismaaniat. Tal on mitmeti sarnasust nende küläitedega, kes maal täidavad elava ajalehe aset ja kelle näite toob ka J. Lapp ise oma käesolevas romaanis: Kröödale mölder Liiguse tapmise loo jutustaja. Autorgi sädistab meile iidamast-aadamast ja hüppab siis otse imeväärse kiirusega uuele ainele.

Muidugi ei või sellise kirjanduslikult arenematu autori puhul selliste kompositsiooniliste puuduste juures kõnetki olla stiililistest väärtustest: neid ei leidu ka käesolevas teoses, nagu polnud neid esimesegi auhinnaga kroonitus. Ei saa kõnelda ka tegelaste hingeelu järjekindlast arengust selles romaanis, nagu puudus see Helene Rannagi omas, kuid veelgi vähem leiame romaanist „Vabaduse eest“ vaimu või vaimukust. Viimaseid otsime asjata sellest lobimisest, millega autor kostitab oma lugejat.

Kõik need asjaolud panevad imestama, et selline teos võis pärida teise auhinna. Muidugi ei tea väljaspool hindamiskomisjoni seisjad, millise prahi hulgast hindajail tuli valida, kuid kolmest ilmunust oleks võinud siis juba kolmanda auhinnaga kroonitud teos nõuda enesele teist ja J. Lapp oleks ka kolmanda auhinnaga kroonitult ennem ülekui alahinnatud olnud.

Pedro Krusten on oma „Õilsas vales“ valinud enda novelli — romaaniks seda teost nimetada peab olema rohkem julgust, kui seda leidub käesolevate ridade kirjutaja kirjanduslikul arusaamisel — peategelaseks vannutatud advokaadi noore abi, kellele on autor vastandiks seadnud kohtukirjutaja ja vajaliseks miljööks kaasa andnud peotäie kohtunikke. Kohtukoja reporterina ajakirjanduses töötades peaks autoril küllalt võimalusi olnud olema tutvuda oma tegelastega kohtu alalt. Sellise oletusega ongi autor seekord välja purjetanud; ometi on see tema lähtekoht osutunud vaid osaliselt õigeaks, s. o. küllaldaselt küündivaks „romaanis“ tegelaste iseloomustamisel. Ebaõnnestumine on tabanud autorit just teose peategelase — noore advokaadiabilise kuju joonistamisel.

Suure pingutusega lõpetab väike ametnik Mart Naber ülikooli ja ongi vannutatud advokaadi abi. Tema naine Kadri arvab nüüd kõik väravad vallali olevat suurte rikkuste kokkuvoolamiseks ja sugereerib selle arvamise ka oma mehele. Naine rõhutab neid vajadusi, mis ootavad täitmist, ja et naise etteheiteist pääseda, hangib Naber raha, aga — pankadest vekslitega, valetades naisele, et raha on saadud klientidelt. Nii tekivad noorel advokaadil õilsad valed ja võlad; viimased ületavad tema maksmisvõime — ja kokkuvarisemine ongi paratamatu. Advokaat Nabra laialisele elule moodustab vastandliku äärmuse kohtukirjutaja Hakkaja, kes teenides ametnikuna näljutab ennast ning samuti ametnikuna teenivat naist ja ehitab nii kokkuhoitud rahaga maja. Samal ajal kui Hakkajal valmib maja, ilmub kohtupristav Nabra vallasvara üles kirjutama; sel kombel saab Kadri Naber teada oma mehe rahade tõelised allikad ning lahkub mehe juurest, jättes viimase mõtteid mõlgutama maailma elu üle.

P. Krusten'i teos on sisse juhutatud Nabra sõiduga väikesesse proviatsilinna, kus ta peab kaitsema roimarit. Järgmine peatükk, mis kujutab kohtutegelaste olengut väljasõidul, on vahest parim kogu teoses. Autoril õnnestub ka seekord, nagu oma esikteoseski, alustada oma novelli huviäratavalt, milleks määravalt kaasa aitab kohtunikude bukett väikelinna miljöös; sealsamas aga on selgesti märgatav, et Krusten on alguses võtnud liiga kõrge tooni ega suuda seda enam endist viisi tõusvalt edasi viia: ta jääb — mida rohkem lehekülgi edasi, seda aeglasema tempoga rühkivaks, ja kui ta jõuab oma novelli lõppu, ei tea ta isegi, kuis seda lõpetada; teeb siis oma novelli tegevusele räpakalt järsu lõikega lõpu, mis aga ei tundu loomulikuna ega lugejat rahuldavana.

Aga suurimaks käesoleva novelli puuduseks pean ma peategelaseks noore advokaadi valimist. Krusten pole suutnud teha Nabra kuju täiel määral usutavaks, vaid on jätnud selle mingiks siluetiks. Paremalgi tahtmisel ei suutnud ma vabaneda kõnealuse teose lugemisel tundest, et autor on vaadelnud oma novelli peakangelast vaid läbi lukuaugu ja jutustab siis meilegi nähtust selles oma vaatepiiri piiratud ulatuses. On loomulik, et säärane ulatus ei suuda aga rahuldada vähegi nõudlikumat lugejat. Paremini õnnestunud on juba Nabra abikaasa, kuid siingi ei pääse me muljest, et tegemist on vaid hepitava naise üldjoontega, ja autor pole suutnud täiel määral sellegi kujuga kaasa ja sisse elada. Naiselikku hingeallu süübitamisest pole juttugi, vaid selleski teoses on kirjanik isikupärasematest joontest täiesti mööda libisenud ja peatunud vaid seltskonna-daami seisukohale tükkiva naise kihilistel üldjoontel.

Paremini õnnestunud kuju selles novellis on kahtlematult kohtukirjutaja Hakkaja, kelle enesepingutused ja enesepiiramine omandavad autori kujutusel juba usutavad jooned. Tundub, et autor kirjeldab siin inimesi ja ala, mida ta pole üksnes kõrvalt vaadelnud, nagu advokaati ja kohtunikke, kelle kujutamisel ta on ja jääb ikkagi outsider'iks, vaid millesse ta on suutnud tungida. Siin ei lepi autor ka paljalt kihi joonte andmisega, vaid sellest Krustenile nähtavasti omasest ning ligidasest kohtukirjutajate õhkkonnast pärit olevad inimesed omandavad nii-öelda liha ja vere, muutuvad inimesteks kõigi nende isikupäraste joontega ning selle tagajärjel ka kunstiliselt usutavaiks. Hakkaja heeringat närv ja teed lüripiv kuju omandab reljeefsed jooned oma igapäevses olemises ja saab ununematuks hetkel, kui ta sugereerib töövoorimehe hobust poetama oma maja kohale maanteele värskete majaomanikule virtsa valmistamiseks vajalisi esemeid.

Varikujud on ka kohtunikud, kuid kõrvaliste tegelastena pole see nii väga hülijatav.

Oma novelli tektoonika puudustele liidab Krusten seega peategelase psühholoogilise hõreduse ja kõrvalise tegelase Hakkaja esimest varjutava tiheduse, tuues sel teel oma teosesse ebasobiva kõrvaltoonid. Ent üldiselt võttes on „Õilis vale“ ka nendest puudustest hoolimata siiski eelistatavam teise auhinna pärinud „Vabaduse eest“ nimelisele romaanile.

Kirjanduslikult pole siis ka seekordne romaanivõistlus toonud peale ühe uue nime uusi kunstilisi lisaväärtusi meie kirjandusele.

Ainelt uudsuslikumalt mõjub võistlusel auhinnast ilma jäänud, kuid avaldamiseks soovitatud ja hiljemini ka ilmunud Valter Uibo-puu „Suletud rind“. Kui kõik kolm võistlusel auhindu saanud teosed on tõsisel pinnal liikuvad — ja sellest asjaolust tulebki otsida

nende väärtusi —, siis on viimases kujutatud reaalu elu selle kallakuga metsmehelekkusesse. Aine on teataval määral üllatav, aga kindlasti haarav ja ülesvapatav, kuid mitte niivõrt jällegi oma kunstipäraselt käsitluselt, mille poolest see teos pole põrmugi parem eelmistest, aga ka mitte halvem kui näiteks teise auhinna pärinud Lapi „Vabaduse eest“. „Suletud ringi“ tähtsust tuleb otsida just kaasaegse elu ühe külje dokumentliku väärtusena ja selle avastamisest ainuüksi, kuna muidu on seegi teos sama kuiv ja ebakirjanduslik oma käsitluselt, kui on seda auhinnaga kroonitud.

Kompositsioonilt on „Suletud ring“ kõige tihedamalt ning kindlamalt ehitatud, kuid seegi näikse olenevat vaid sellest, et teose külluslik materjalide tagavara ja piirdumine kindlalt ühe ringkonna, politseinikkude, elu kirjeldamisel on siin juba nagu iseenesest autori vaos hoidnud. Kuna autor kasustab senini meie kirjanduses täitsa uudset ainet ja selles näikse tal kasutamiseks liigeski külluses ainetiku esemeid olnud, ei muutu ta selle materjali ja ainetiku käsitlusel siiski niivõrt kuivalt igavaks, et heidutaks lugejat, vaid ta oskab oma romaani sündmustiku küllalt kirjuks muuta, millisesest asjaolust ongi tingitud „Suletud ringi“ teatud põnevus. Aga lõppude lõpuks jääb seegi teos vaid huvitavaks protokolliks, mis seekord on koostatud nendest, kes ise tavaliselt koostavad teiste tegudest protokolle, — politsei enese kohta.

Sisuliselt on see raamat oma kirjeldus-kujutustega õudne süüdistuseakt, mille Valter Uibopuu meile lahti rullib, kui uskuda ning osaliseltki võtta kirjeldatud sündmuse tõsielule vastavatena. Lugeja ei leia kogu sellest raamatust midagi, mis jääks püsima inimese vaimsete väärtustena, vaid ümbritsevad kaasinimesed, kes ise on laskunud juba täitsa loomalikkusele, kisuvad paratamatult kaasa ka kõiki teisi. Pessimistlikke tundeid tekitab on see teos, milles ei leidu ainustki lohutavat inimkuju ega elupäikese heledamaid sädelusi. See on vaid mingi metsliku loomaaja asunikkude elu-olu kujutus, kuigi selle asuniku kannavad inimeste nime ja peavad olema koguni teiste inimeste korralikkuse ja heade kommete järele valvajaiks. Olgugi et „Suletud ring“ on vaid ühe ringkonna, peajaslikult politsei esindajaist koostatud metsmeeste looma-aed, ometi muudab sellegi piiratud kihi sellises poris rühklemine Valter Uibopuu kujutusel tahtmatult moralistiks niisugusegi inimese, kes seda pole olnud ega tahagi olla.

Meie vabariiklik politsei olla kord katse teinud oma käe välja sirutada protokoll koostamiseks Henri Barbusse'i „Põrgu“ süüdistamiseks ebamoraalis. Olgu neile nüüd uuesti sõna antud käesoleva paljastus-süüdistuse puhul, mille ainetiku rõvedused ületavad kaugelt Barbusse'i omad, kuigi peame käesoleva teose autorist tunnistama, et ta on kogu aeg püsinud ka kõige suuremate sigaduste kirjeldamisel parajas realistlikus käsitluslaadis, kaldumata lubatudki naturalismi. Autor pole lasknud end meelitada rõveduste väljamaalimisele, ja see väärib täit tunnustust.

Sellegi teose stiil pole tõusnud kõrgemale ajalehekeelest, olles kohati isegi puine.

Kaasaegse inimliku dokumendina meie ühiskondlikust elust, ametnikkude ühe liigi kombe-elu eritlusena on aga Valter Uibopuu „Suletud ringil“ püsivam väärtus, kui on seda kolmel eelmisel, kuigi nad ületaksid viimast oma kirjanduslikult kestalt, kuid ka see viimane pole kroonitutele kuigi pikka iga kindlustav.

Bernhard Linde.

A. A. Koskenjaakko: **Virkamiehet ja herrat suomalaisissa sananlaskuissa.** Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki, 1929. Ilmunud sarjas: Suomi, viides jaks, 8. osa. 74 lk.

A. A. Koskenjaakko, kelle poolt varemini ilmus uurimus „Seadus, õigus ja õiguse seletamine soome vanasõnades“, on nüüd teises eriuurimuses ametnikkudest ja härradest kasustanud ka eesti vastavaid vanasõnu. Uurimuses on autor piirdunud endise ainejaotusega järjekorras: soome-välismaalised vanasõnad, soome-eesti-välismaalised vanasõnad, soome-eesti vanasõnad ja soome algupärased vanasõnad. Töö lõppu on paigutatud tarvitatud kirjanduse nimestik ja Soome-Eesti maakondade nimelühendid.

Esitan lühidalt neid eesti vanasõnu, millest kõneldakse uurimuses. Kogu Euroopas, Araabias, Ees-Indias, Malais, Hiinas ja Marokos on tuntud vanasõna: „Sünnü ei kattõ perremiest ütte maija, kattõ kuningat ütte liina.“ Eesti vanasõna teisendeid leidub Tartu-, Võru- ja Setumaalt. Autori arvates on soome-eesti variant lähike rootsi, taani ja saksa teisendeile.

Venemaal ja Vepsas esineb vanasõna: „Ei kuningas söö kulda ega maamees mulda.“ Meie teisendid põlvnevad Viru-, Viljandi-, Tartu-, Võru- ja Setumaalt.

Eesti vahetalituse kaudu on Soome rännanud vanasõna: „Jummal lasko söavägge ikka kuulda, ei ellades nähka.“ Vanasõna on tuntud vene, saksa, poola, tšehhoslovakkia ja taani vastavais teisendeis.

Kui keiser Maximilian käis a. 1517 Nürnbergis puunikerdaja Hieronymus Resch'i juures, magas kass kunstniku tööleoleku ajal aina ta kõrval. Siit sai alguse vanasõna: „Kass vaatab kuninga otsa, sis ma ei või sinu otsa vaata.“ Hiljemini on kuninga sõna vahetatud piiskopiga. Eestis esineb vanasõnast teisendeid Lääne-, Saare-, Tartu- ja Viljandimaal.

Euroopas ja Araabias tuntakse vanasõna „Mina härra, sina härra, kes on siis kotti kandja.“ Autor oletab vanasõna iseseisvaks, mis on hiljemini üldistunud, säilitades Soomes ja Eestis Skandinaaviast erinevaid jooni.

Autori arvates võib olla iseseisev tekkimisvõimalus ka vanasõnal: „Hilja on saksa rutt, lühikesed padakonna jäljed.“ Teisendeid esineb Rootsis ja Saksas.

Taanis, Saksas, Belgias ja Itaalias on tuntud vanasõna: „Ükski ammet ei ole nii sant, et meest ei toida.“ Eesti vanasõna, mida tuntakse Harju-, Viljandi-, Tartu-, Võru- ja Setumaal, on ilmselt suguluses taanlaste vanasõnaga.

Kogu Euroopas ja Marokos esineb vanasõna: „Viis ametid, kuues nälg“, „Kuus ametid, seitsmes nälg“ või „Üheksa ametid, kümnes nälg“. Autori arvates on see vanasõna rännanud Lääne-Soomest Eestisse.

Vanasõnast „Sadusel sõidab saks, udusel (h)ulgub (h)unt“ leidub teisendeid Taanis, Saksas ja Rootsis.

Vanasõnu „Kaarn ei kaapa kaarna (ronga) silma“ ja „Kust aid madalam, sielt astutakse üle“ tarvitatakse siis, kui on juttu härrade ja talupoegade omavahelistest suhetest. Mõlemaid vanasõnu tuntakse kogu Euroopas, teist isegi veel Egiptuses.

Soome-Eesti üldeuroopaliste vanasõnade kõrval esitab kirjutaja paar vanasõna, mida tuntakse ainult Soomes ja Eestis. Harjumaal esineb: „Palju saksale tarvis on, pista sõrmega silma, siis süda koht täis“, ja Viru- ning Saaremaal tuntakse vanasõna: „Parem nisune isand kui kesine härra“ resp. „Parem rikas sulane kui vaene pere-

mees". Mõlemaid vanasõnu peab uurija Soomest Eestisse levinuks, kuna esimest peab ta Eestis üldiselt tundmatuks. Kirja pandud on tast ainult üks teisend Jõelähtme kihelkonnast.

Uurimuses on avaldatud palju huvitavaid võrdlusi ja viidatud (vrd. lk. 52) Soome ja Eesti vahelist vanasõnade rännaku teed põiki üle mere Harjumaa kaudu. Oleks olnud tänuväärt, kui autor ka rikkalikus välismaa vanasõnade võrdlusainestikus oleks märkinud näiteks kartograafiliselt vanasõnade levimise tee eri maade vahel. Jääks soovida, et Soome uurijad peale meie suurima, dr. Hurda kogu edaspidi kasustaksid ka prof. Eisen'i ja teiste Eesti Rahvaluule Arhiivis leiduvate kogude käsikirjalisi aineid.

Elmar Päss.

Karl Bruus: Inglise keele grammatika keskkoolidele ja iseõppijatele. K./ü. „Loodus“, Tartus 1929. 179 lk. Hind 2 kr. 40 s.

Meil on nüüd, õppides või õpetades inglise keelt eesti koolides, valida nelja grammatika vahel. Esimesena ilmus a. 1919 Elinor Hünerson'i „Praktiline ingliskeele grammatika“ (hiljemini parandatud ning täiendatud trükkis ilmunud). Sellele järgnes väike raamatuke „Ingliskeele grammatika peareeglid“ E. Holst'ilt (Tartus, 1921). Kuna Hünersoni grammatika tekst oli paralleelselt inglise- ja eestikeelne, andis Holst ainult ingliskeelse reeglitekoogu, õieti ei midagi muud kui kuiva grammatilise terminoloogia.

Nendele lisaks ilmus õige üksikasjalikkude eestikeelsete seletustega ning hulga näidetega varustatud „Inglise keele grammatika“ J. A. Clanman'ilt (Tallinnas, 1924). Viimasena ilmunud Karl Bruus'i grammatikas on samuti loobutud ülesandest, pakkuda seletusi võõras keeles, vaid on piiratud ainult õpilaste emakeelega.

Paljud põhjalikumad ning Läänes tuntumad võõrkeelte grammatikad, mida on enestele ilmesti eeskujuks võtnud niihästi J. A. Clanman kui K. Bruus, käivad sama rada, andes seletusi mitte õpitavas võõrkeeles, vaid õpilaste emakeeles. Sel võib olla küll see halb külg, et õpilane nii ei tutvu võõrkeele grammatilise terminoloogiaga, mis võib asetada teda raskendatud seisukorda katsel või eksamil, kus peaks nõutama grammatilisi seletusi võõrkeeles eneses. Muidu aga on kahtlemata õige, et emakeeles võib õppija hoopis paremini süveneda grammatiliste seletuste olusse ning tuumasse, muidugi kui on antud tarvilisel määral näiteid õpitavas keeles. Anda grammatilisi seletusi võõrkeeles endas on liiga raske ülesanne, ja vaevalt on grammatilised abstraktsioonid ning mõistete analüüs sobivaks konversatsiooni-aineks võõrkeele praktilisel õppimisel.

Meil Eestis varemini ilmunuist pakkuski J. A. Clanmani grammatika hoopis otstarbekohasemaid, selgemaid ning praktilisemaid keelejuhiseid kui E. Hünersoni oma. Nüüd lisaks tulnud K. Bruusi grammatika on veelgi selgem ja ülevaatlikum. Suureks paremuseks Bruusi grammatikas, võrreldult Clanmani omaga, on esimese hoolikas keeleline redaktsioon niihästi inglise kui ka eesti keeles. Rääkimata hulgast (õiendamata) trükivigadest mõlemas keeles on Clanmani eesti keel tihti üldse kahtlasevõitu ja terminoloogia kõikuv. Bruusi grammatika sellevastu jätab hea mulje mitte üksi paberilt ja osade selgelt dispoitsioonilt, vaid on võrdlemisi korrektne ka vähemategi vääratuste suhtes.

Oulisemaks pahemuseks (võrreldult Clanmaniga) on Bruusi grammatikas näidete kasinus, mis mõnikord tundub otse fakistavat

antud reegli igakülgselt mõistmist. Muidugi mõista peab jääma õpetaja hooleks täiendada antud näidete kogu, kuid oleks siiski olnud tarvilik anda igaks reegliks mainitud erijuhuks vähemalt ükski näide.

Raamatus puuduvad igasugused endastmõistetavad, õpilastele emakeele-tundidest tuntud grammatilised üldseletused ja definitsioonid. On eeldatud kogu grammatiline terminoloogia. Kui õpilastele peaksid ehk tundmatud olema säärased terminid, nagu *preteritum* (mida mujal tavaliselt ikka „imperpektiks“ hüütakse), *gerundium* jt., siis selguvad need arvatavasti ilma suuremate raskusteta, isegi ilma õpetaja abita.

Aine järjestuses on käidud uusimate eeskujude järele, alates kohe kõige tähtsamaga — verbiga. Konjugatsioonitabelid on hoopis ülevaatlikumad kui Hünersoni või Clanmani grammatikas, samuti on muud liigitused antud hästi ülevaatlikul kujul. Võiks ju küll tähendada, et § 150 antud tabel ei näita graafiliselt, mitu isikut on personaalpronoomenil ainsuses, kuid see väike puudus on kõrvaldatud § 156, kus possessiivpronoomenite isikumuuted on isegi nummerdatud niihästi singularis kui pluuralis.

Raamatu heaks küljeks tuleb lugeda püüet, silmas pidada praktilisi raskusi, mis võiksid tekkida eriti eestlastel inglise vormi- või lauseõpetuse alal. Nii on antud rida inglisekeelseid vasteid eesti kaasustele (§ 100—110), eestikeelse sõna „oma“ tõlkimisel (§ 156), eesti adverbiaalide paralleele inglise keeles (§ 149) jne. Siiski sooviks mõnes kohas näha veelgi rohkem valitud näiteid ning seletusi. Nii ei ole küllalt toonitatud *can* — *may* vahet, mis oleks eestlastele aga tähtis. Ka ei ole sõna „tahtma“ puhul (§ 30) toonitatud näidete varal vahet *want*, *wish* ja *desire* vahel jne. Mõnel juhul on Clanmani grammatikas tublisti rohkem materjali, mis võiks olla tarvilikuks juhiseks mitmesuguseil eestlastele raskeil vahetegemisel, nagu *some* — *any*, *each* — *every* jt. puhul. Arusaadavasti ei saa grammatika anda kõike, pealegi kui palju säärasest materjalist kuuluks enam sünonüümika kui grammatika valda. Üldse aga annab Bruusi grammatika küllaltki praktilisi näpunäiteid keeletarvituseks, kui teda võrrelda eriti Hünersoni omaga. Enamasti kõik materjal on esitatud arusaadaval, kuigi kompaktsel ning kokkusurutud kujul.

Peab kahetsema, et ka sellel grammatikal (nagu ta eelkäijailgi) puudub üksikasjaline tähestikuline reģister, mis hõlbustaks õpilastel tarbekorral leida vastavaid juhiseid.

Kuigi siin pole koht üksikasjalikumalt peatuda mõningate puuduste (resp. eksituste) juures, mis raamatus leiduvad, lubatagu siiski paar märkust näidetena. Nad on antud tekstis esinemise järjekorras.

§ 26: Ei ole antud näidet „to be“ tarvitamisest iseseisva verbina (vrd. § 25 „to have“).

§ 33: On öeldud, et *shall*—*should* puuduvate (liit-)muudete asemel tarvitatakse *to be* + infinitiiv. Näited aga on antud säärased, et nad ei illustreeri ainustki puuduvat muudet (näited on *pre-sens* ja lihtminevikus).

§ 80: Lauses *I don't like his (him) coming here so often* jne. ei ole peatutud sulgudes märgitud teise väljendusvõimaluse juures, kus meil sugugi tegemist ei ole gerundiumi, vaid partitsiibiga.

§ 85: Oleks võidud mainida, et ka mõned asjanimetused (näit. laevade nimetused) on erakordselt naissugu.

§ 87: Tõlge „loaf — päts, viilukas (leiba)“ on pisut ebatäppis. „Viilukas“ tähendab ju ainult seda, mida inglane nimetaks a slice of bread, mitte loaf.

§ 88: Ei ole üldse mainitud võõrapärast (ladina) pluuralit inglise sõnus, nagu radius — radii jne.

§ 89: Ei ole tõlgitud ühtegi näidet kogu selles paragraafis, isegi mitte kergesti eksiteele viivaid sõnu nagu man-of-war (sõjalaev), merchantman (kaubalaev); mujal aga on tõlgitud kõige kergemadki sõnad.

§ 94 — 2b: Kombinatsioonides like towers, near London jne. ei ole tegemist adverbidega, vaid prepositsioonidega.

Samas paragraafis leidub näitena „She had hands the colour of a pickling cabbage“. Oletan, et on tegemist eksitusega, sest ainult lugedes pickling asemel pickled saan anda sellele lausele mingi mõtte, ja isegi siis ei soovitaks seda lauset ta veidra sisu pärast.

Vahest ollakse nõus, et ei ole soovitav taotella liigset „aktuaalsust“, valides näit. (§ 101) „He is a bolshie at heart“, mis pealegi sisaldab žargoonisõna (bolshie = bolshevik ehk bolshevist).

§ 140 — 1(c) näites the one-eyed man ei ole ju tegemist adjektiiviga substantiivi mõttes; küll on aga see grupp (c) tarvilik eelmise grupi (the poor jne.) loogilise täiendusena.

§ 178 („One“): Esimene näide „One fool makes many“ ei illustreeri sugugi indefiniitse pronoomeni, vaid arvsõna „one“ tarvitamist.

Leidub (tühise tähtsusega) ebajärjekindlusi üksikute punktide numeratsioonias (vrd. § 201, 202, 210, 221, 229, 231 ja 198, 203 j. t.). Ka ei tarvitaks seista § 213 Reval, kuna § 223 loeme Tallinn. Ka mõnes muus suhtes oleks võidud valjuult ühtlustada (§ 217—3(3) famous for — remarkable; § 223—3(c) to call on jne., aga veidi edasi to congratulate).

§ 241: Näide „They also make railway carriages in Birmingham“ on väljaspool seost, mis selgitaks „also“ tähendust.

Paaris kohas (servant, Protestant, lk. 67) ei ole toimitud sõna silbitamisel § 259 (d) mainitud etimoloogilisel alusel. Muidugi kuulub see alati nii raske korrektuurilugemise valda võõrkeelse teksti trükkimisel. Raamat näib üldiselt olevat erakordselt trükivigade-vaba, võrreldes kõigi teiste mulle tuntud Eestis trükitud inglisekeelsete tekstidega (muu seas tähendatud, tuleks küll trükivigade-õienduses eneses viimane rida veidi õiendada).

Raamatu õige väärtuse üle võib kindlamalt otsustada ainult siis, kui teda on saadud praktiliselt tarvitada õppimisel või õpetamisel. Aga juba praegugi julgen väita, et K. Bruusi grammatika on koostatud hoolikalt ning asjatundlikult, enamasti kõik tähtsamad asjad on esitatud selgesti ning kaalutult, ja raamat on kahtlemata väärtuslikuks abinõuks inglise keele õppimisel ning õpetamisel. Leiduvad puudused on enamal juhtudel ebaolulise tähtsusega ja ei sega pea sugugi tavalist raamatu tarvitajat. Kahju ainult, et autor ei pausutanud oma raamatut veidi suuremaks, lisades ohtralt valitud näiteid. Nüüd jäägu see raamatu tarvitaja enese hooleks.

J. Silvet.

E. Öpik: Päike uuemate uurimuste valgusel. Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus 1928. 141 lk. 35 joonist tekstis. Hind 2 kr.

Nagu autor oma teose eessõnas tähendab, pole tal kavatsust olnud esitada põhjalikku monograafiat Päikesest, vaid „juustada tähtsamaid nüüdisaegsete uurimuste valgustatud fakte“ sellest voim-
sast looduse esemest. Ta loobub tahtlikult igasuguse „Päikese teooria“ esitetoomisest, et mitte eksitada algajat keeruiste ja vanest uksteisele vastukäivate seletustega. Aga et üksikute tosiasiade kirjeldus ei suuda lugejas vahest küllaldasei määral huvi ärataua, siis seab autor endale ulesandeks ühendada üksikuid nähtusi ühiseks tervikuli-
seks „Päikesel sündivate ilmingute pildiks“. Seda on võimalik teosta-
tada nõndaviisi, et antakse üksikute nähtuste seletus või oletatav põh-
jus, mida autor „ühes suurema osa Päikese uurijaiga“ peab kõige tõenäosemaks.

Tööd eritelles osutub, et autor on täitnud suurema osa oma kavat-
susest. Mõtete loogiline sidusus, selgus ja kaine asjalikkus üldiselt iseloomustavad autori tööd.

Kuulsad ja viljakad popularisaatorid, nagu Flammarion, Mo-
reux, Young, Bürgel j. t., kes kirjutasid samast aimest, saavutasid
oma ettekandeis mõnikord veetlevat plastilisust, mis mõjus mitte
ainult lugeja arusse, vaid — nagu see peaski küll olema — ka selle
kujutlusvõimesse ja esteetilisesse tundesse. Olgugi et kõnealune teos
vahest ei pretendeerigi noile stiili- ja esitusviisi-saavutusile, mis tõs-
taksid seda kunsti tasemeni, on keel selles paiguti kujukas ning
voolav, mis värskendavalt mõjub lugejasse. Olgu siin näitena esi-
tatud osa ühest kirjeldusest, milles kõneldakse Päikese energiast
(lk. 108):

„Nii on kiviõeski peituv soojus päikese antud; maa ainult pei-
tis ära ja hoidis tuhandete aastatuhandete kestes puutumatult selle
tagavara, mida nüüd raiskavalt kasutame. Tähendab, peadpööritava
kiirusega meid ühest ilmanurgast teise viiva rongi panevad liikuma
päikese kiired; need kiired on ainult igivanad: ei nüüd ega vaa-
raode ajal langenud nad maa pinnale — kui ei olnud veel inimest
ega meile tuttavaid loomi, linde, kui kõik manner oli kõrb ja ainult
merede ja järvede kaldail kasvasid meie sõnajala sarnased kumma-
lised taimed, mille puhmikute vaikust ei seganud ükski hääl peale
lainete lõökide ja tuule kohina. Ja nüüd need ammukustunud kiired
nagu ärkavad uuesti põleva kiviõe tules, et meie heaks töötada:
meile paistavad kui kaks päikest — teine helendab taevavõlvilt, soen-
dab ja valgustab meid iga päev, teine saadab meile oma kiired iidsete
aegade hämaruse tagant.“

E. Öpik'u populaarteaduslik teos esineb eesti keeles autori enese
poolt varemini avaldatud teose¹⁾ ümbertöötatud tõlkena. Selles on
tehtud tunduvaldi lühendusi ja parandusi, aga ka täien-
dusi võrreldes originaaliga. Lühendusi esineb seal, kus algupä-
randi osad olid liialt venitatud või liialt elementaarsed, kuna paran-
dusi on tehtud selleks, et mõningaid väljendusi muuta täpsamaiks või
tuua ajakohasemaid andmeid. Kuid kõige olulisemad muutused on
sellised, kus autor lisandab täiendavaid seletusi võrreldes algupä-
randiga. Viimaseist tuleks eriti mainida lisakirjutisi aatomi
ehitusest ja aine ionisatsioonist, n. nim. Saha õpet-
tust, mille põhjal võib määrata keemilise elemendi ioniseeruvuskraadi

1) Э. К. Эпик, Солнце по новейшим исследованиям. Государ-
ственное издательство, Москва, 1922.

mistahes temperatuuri ja rõhumise tingimusil ja sel teel seletada spektrijoonte nähtavust (lk. 50, 52—54, 133).

Kokku võttes on kõik teksti muutused originaaliga võrreldes suunatud paremusele. Kuid sedasama ei saa mitte ütelda jooniste ja piltide kohta, mis on rohkesti kaotanud oma esialgset selgusest ja puhtusest. Ka puuduvad siin värvilised reproduktsioonid. Nähtavasti on selle põhjuseks olnud puhttehnilised asjaolud ja vaevalt võib midagi siin autorile süüks panna.

Keelelisest küljest on tõlge üldiselt korralik ja kergesti loetav. Vähemaid arusaamatusi ja ebajärjekindlusi esineb küll mõningaid, kuid siiski pole need palju segavad ega suuda teose üldväärtust kuigi palju alandada. Olgu siin tähelepanu juhitud ainult mõnele iseärasusele. Päikese ümber oma telje pöörlemisest (rotatsioonist) rääkides (lk. 17) tarvitatakse sama mõiste jaoks sõnu „tiirlemine“ ja „pöörlemine“, kuna astronoomia oskussõnastikus tehakse sisuliselt vahet. Edasi on väga küsitav, kuivõrt „infrapunase“ ja „ultravioletti“ eestistused (lk. 110, 111) on kooskõlas füüsika oskussõnadega. Mõnikord tekitab lause lugejas arusaamatust; nii näit. lk. 119: „Polaarmais saadavad teda (magnetitormi) virmalised.“ Muidugi tähendab siin „saadavad“ — käivad kaasas, kuid lugeses võib äkki tekkida kujutlus, et virmalised „läkitavad“, s. o. kutsuvad ise esile magnetitorme.

Kõnealune populaarteaduslik raamat on tänuväärt nähtus meie vähese arvulises suurt maailma ja loodust käsitlevas kirjanduses. Oma töö sissejuhatuses ütleb autor, et ta on oma töö kirjutamisel pidanud silmas lugejat, kelle ainsaks ettevalmistuseks on „huvi asja vastu ja elementaarne kirjaoskus“. Nõnda tohiks ta kättesaadav olla üsna laiale lugejaskonnale, mida ta ka tõesti väärrib, kuigi ei tule unustada, et ehk küll autori poolt on püütud kõrvaldada kõik raskused asjasse süvenemisel, nõuab täielik ja õige selle raamatu sisust arusaamine algajalt tüki mõttetööd.

Eriti soovitav on see loodusteaduslik teos keskkooli õpilasile ja rahvaülikooli kuulajatele vahe- ehk täienduslugemisena. Samuti kasulikuks osutub see matemaatika-loodusteaduskonna üliõpilasile, kusjuures üksikud selle raamatu peatükid võiksid eduga olla kasutatavad referaatide aluseiks.

D. Rootsmann.

Fotovõistlus.

„Tallinna Fotoühing“, jõudes arusaamisele, et kõik need asutised ja isikud, kes vajavad trükis avaldamiseks kaunilt nähtud Eesti maastikku, elu ja olu kirjeldavaid pilte, on kokku põrganud tühja turuga, paremal juhul aga alaväärtusliku, sealjuures hinna poolest raskesti kättesaadava piltmaterjaliga, otsustas asuda esimese „Eesti Fotoarhiivi“ loomisele. See hiljemini erilise põhikirja alusel töötama hakkav arhiiv oleks keskkohaks, kust võib igaüks pilte saada oma trükitööde kaunistamiseks.

Käesolevast fotovõistlusest, mille eesmärgiks oleks koguda kaunimaid pilte Eestist, võivad osa võtta vaid fotoamatöörid. Võistlus korraldatakse kolme lähema aasta kestel (1931—33), 12 osas. Võistluse tingimused on saadaval „Tallinna Fotoühingult“ aadressil: Tallinna, postkast 29.

Vastutav toimetaja: J. V. Veski. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.
„Postimehe“ trükk, Tartus 1930.

11.-
3/183
V. Veski